

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19168> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Spanninga, Hotso

Title: Gulden vrijheid ? : politieke cultuur en staatsvorming in Friesland, 1600-1640

Date: 2012-06-28

Met fluwelen handschoen

Roeien tegen de stroom in

In Den Haag begon men het geduld met de Friezen te verliezen. Tegelijk was duidelijk dat het opnieuw sturen van een ‘gewone’ bezending geen enkel effect zou hebben, zolang de binnenlandse toestand in Friesland ongewijzigd bleef. Daarom namen de Staten-Generaal in november 1636 een rigoureuze maatregel: de Raad van State werd naar het weerspannige gewest gestuurd, ‘collegialiter’ oftewel ‘en corps’.¹ Deze *task force* moest daar, niet gebonden door een stringente instructie, uiteraard evenmin door last tot ruggespraak² en in goed overleg met de Friese stadhouder, eens en voor al orde op zaken stellen en de gemene middelen invoeren; eerder werden de heren niet terug verwacht. De uitvoerige instructie die had gegolden voor de bezending van oktober 1635 kregen ze mee als leidraad, als ‘memoire’.³ Het ontbreken van een formele taakomschrijving maakte de opdracht er niet gemakkelijker op, maar het gezag van prins Frederik Hendrik was volgens Aitzema ‘bastant om dat goet te maecken’, zo nodig door de inzet van troepen.⁴ Inderdaad werd het besluit genomen, zo werd expliciet gesteld, in overleg met twee prominente leden van de Raad, de stadhouders Frederik Hendrik en Hendrik Casimir.⁵ Het zal echter vooral Frederik Hendrik geweest zijn, die zich nu kon laten gelden, want de Raad bediende hem volgens zijn biograaf Poelhekke op zijn wenken.⁶

Onder protest van de Friese gedeputeerden kregen zes van de twaalf Raden van State de opdracht om zo spoedig mogelijk naar Leeuwarden te gaan. Twee van hen

¹ De Raad van State kon geen eigen beleid bepalen en had alleen bevoegdheden die gedelegeerd waren door de Staten-Generaal; zie p. 124.

² De Raad van State stond onder ede bij de Generaliteit en kende geen last en ruggespraak met betrekking tot de gewesten; zie p. 124. Uiteraard hielden de raadsheren wel ruggespraak met de Staten-Generaal en met Frederik Hendrik.

³ Afdrukt bij SSO II, 388a-391a; vgl. *ibidem*, 279a-281b en Arend, *Algemeene geschiedenis* III-5, 30-31; zie voor de instructie van okt. 1635 p. 253-255.

⁴ SSO II, 388a.

⁵ Zie over de verhouding tussen de Raad van State en de stadhouders: Van Deursen, ‘De Raad van State onder de Republiek’, 55-56.

⁶ Poelhekke, *Frederik Hendrik*, 133. Volgens Blok was de invloed van de Prins in de Raad van State ‘bijzonder groot’, hij nam geregeld zitting en zorgde er na 1628 voor, dat men niets buiten hem om behandelde; Blok, *Frederik Hendrik*, 127.

wisten zich echter te verontschuldigen voor deze zware commissie, zodat slechts vier leden vertrokken. De anderen bleven met de tesorier-generaal vooralsnog in Den Haag, onder wie de twee Friese leden. Waarschijnlijk hield de omschrijving ‘collegialiter’ of ‘en corps’ dan ook in dat de Raad niet in z’n geheel naar Friesland werd gezonden, maar wel met volle bevoegdheid, ook als niet alle leden er waren.⁷ Volgens Aitzema, residerend in Den Haag, was de Raad zelf ook niet zo gelukkig met deze constructie, ‘seggende sulcks noyt voor desen geschiet te zijn, ende ’t was een rechte absurditeyt: hier bleef ’t corpus van den Raedt: ende een gheheel corpus van den Raedt quam in Vrieslandt’.⁸

Bij de zware taak die de heren wachtte, maakte Aitzema enkele rake opmerkingen. Volgens hem werd ‘alles ghestelt aen ’t goet vinden van den Heer Stadthouder ende den goetwillighen, dat is den genen die onder laghen in Vrieslandt, ende die sochten boven te wesen; die van ’t Raedt-huys waren geraeckt, ende die daer weder begeerden te wesen’. Het was een kwestie van macht en niet van wie er nu gelijk had. De heren volmachten in Oostergo en Westergo, zoals Burmania, Hottinga, Abraham Roorda en anderen, waren nogal onverstandig ‘datse soo een swaren werck op haer namen, sonder eerst wel te overwegen de kracht van haer schouderen of sy’t souden konnen uytvoeren, want niet uytvoerende, moesten nootsaekelijck werden in’t ongelijck gesteld’. Daar kwam nog bij dat prins Frederik Hendrik – stadhouder van vijf van de zeven gewesten en kapitein-generaal van de Unie – niet alleen vanwege bloedverwantschap als vanzelfsprekend de zijde van de Friese stadhouder zou kiezen, maar ook uit een oogpunt van machtspolitiek. De partij ‘die de Prins hadde’, schreef Aitzema niet zonder overdrijving, ‘die hadde de gheheele Generaliteyt, de gheheele macht, ende de Militie van den Staet; en wat konden eenighe ongewapende Edellieden, Eygen-Erfden ende Burgers, of sij schoon het Collegie ende Raedt-Huysen in hadden, daar tegen? De Militie, selfs in Vrieslandt, sach op de Stadthouder, ende daer de macht is, daer is oock de overwinninge, ende daer de overwinnighe is, daer is de rechtvaardige saecke’. De bovenliggende factie had de Vrijheid hoog in het vaandel, en dat men die ‘uyt de handen van een Koninck gewronghen hebbende, niet behoorde te laten aen soodanighe die veel minder waren als de Koninck, namelijk aen den Heer Prins ende andere Heeren van Nassauw, die inder daet alhier veel meer directie ende gesach hadden als de Koninghen hadden gehad. Maer Godt doet niet altydt miraculen...’.⁹

Op donderdag 17 januari 1637 nieuwe stijl vertrokken de heren Alexander van

7 In aug. 1637 gaven de Staten-Generaal, op dringend verzoek van de twee leden van de Raad die in Leeuwarden waren, opdracht aan alle leden van de Raad van State, niemand uitgezonderd (behalve de thesaurier-generaal) zich naar Friesland te begeven, maar ook toen vertrokken slechts enkele leden; zie p. 311.

8 SSO II, 388a. Daarom werd enkele dagen na aankomst in Friesland dan ook verzocht om de stukken betreffende het enige precedent dat men kon bedenken, te weten de rol van de Raad bij de gebeurtenissen in 1610 in Utrecht, ter informatie naar Leeuwarden op te sturen; JN, 13/23 jan. 1637, vgl. 30 jan./9 febr.

9 SSO II, 391a.

der Capellen,¹⁰ Aelbert Frantz. Bruyningh, Cornelis van Werckhoven en Hillebrant Gruys (uit achtereenvolgens Gelderland, Holland, Utrecht en Groningen) samen met de secretaris Johan Eyckberg,¹¹ een commies, een bottelier, een dispenser, een klerk, boden en andere bedienden uit Den Haag. Over land, via Utrecht en Zwolle, en ‘voorts mette slede over ’t ijs, niet sonder groot peryckel’, arriveerden zij op donderdag 12 januari oude stijl in Leeuwarden. Aanvankelijk namen zij hun intrek in de herberg Benthem (waar ook veel volmachten logeerden en bijeenkwamen¹²), maar al spoedig werd een huis in de stad gehuurd, waarvoor men enig meubilair liet overkomen. Op de dag van aankomst begon Eyckbergh met zijn journaal, dat hij van alle ‘besoignes’ met Friese regenten en anderen tot het vertrek van de Raad uit Leeuwarden, in juli 1638, nauwgezet zou bijhouden, en dat uiteindelijk maar liefst 1328 bladzijden in beslag zou gaan nemen.¹³

Meteen werden de Friese Staten verwittigd van de komst van de Raad en werd audiëntie verzocht. Op zaterdagochtend 14 januari verscheen de Raad op het Landschapshuis, waar in de kamer van Oostergo – zoals bij belangrijke gebeurtenissen wel vaker gebeurde – alle volmachten plenair waren vergaderd. De propositie, die er door Van der Capellen werd voorgelezen, was in feite zo gematigd als maar mogelijk was.¹⁴ De Raad van State, zo werd gesteld, was ‘in dit ongelegen Winter seizoen’ naar Leeuwarden gekomen vanwege de grote klachten over de enorme achterstanden van Friesland aan de Generaliteit, die alleen maar waren toegenomen sinds de vijand niet meer aan de Friese grenzen stond. Het leek wel alsof de Friezen nu minder ijverig waren ‘tot conservatie van de waere Gereformeerde Religie ende hanthavinge van de diergekochte vrijheyt, als derselver voorsaten gehadt ende betuyght hebben, in het aennemen van de oorloge tegens de tyrannie ende oppressie van machtige vijanden’. Maar omdat het de Raad onbillijk en te bezwaarlijk leek om de ‘gemeente’ voor de schulden te laten opdraaien, werd voorgesteld om het tekort op de een of andere wijze te vinden ‘uyt de treffelijcke domeynen ende geestelijcke goederen van dese provincie’. Voor het eerst werd hier geopperd de Friese kip met gouden eieren te slachten, wat voor de Friezen geklonken zal hebben als een oneerbaar voorstel. Desalniettemin beloofden de volmachten dat er in de Kamers over dit voorstel zou worden gedelibereerd.

De Raad was echter niet gerust op een goede afloop. Aan de Staten-Generaal en

¹⁰ In zijn *Gedenkschriften* maakt Van der Capellen helaas geen melding van zijn werkzaamheden in Friesland.

¹¹ Op de dag van aankomst had Eyckberg, tweede secretaris van de Raad van State, opdracht gekregen om als secretaris in Friesland te fungeren, totdat eerste secretaris Maurits Huygens, die in Den Haag was achtergebleven, naar Leeuwarden zou komen. Huygens werd echter nooit overgeplaatst – waaruit blijkt dat de officiële stationering van de Raad in Friesland eigenlijk een wassen neus was – en Eyckbergh is de gehele periode dat de Raad in Friesland verbleef aldaar secretaris gebleven. Mede dankzij een aanbeveling van de Friese stadhouder Willem Frederik, via Johannes Veltdriel, gedeputeerde ter Staten-Generaal namens Friesland, volgde hij in 1642 Huygens op; TR, SHA inv.nr. 11.

¹² Voorstreek 36. Zie Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving* II, 432.

¹³ Zie Inleiding, noot 6.

¹⁴ TR, SHA inv.nr. 370.

de Raad van State in Den Haag werd geschreven dat ‘het alhier is vol twist, passie ende partyschappe onder de leden, daerdeur alles in confusie blijft, ende goede resolutien te rugge werden gehouden’. Frederik Hendrik, die sinds kort niet meer werd aangesproken als ‘Excellentie’ maar als ‘Hoogheid’,¹⁵ werd in een afzonderlijke brief, ‘in ’t particulier’ – een procedure die voortaan steeds gevolgd zou worden – meer bijzonderheden meegedeeld. Men had, zo werd gerapporteerd, de provincie aangetroffen ‘gescheurt in verscheyden factien ende genegentheden’. Al voor de komst van de Raad hadden leden van de dominerende factie zich denigrerend uitgelaten over de Raad en deze verdacht geprobeerd te maken. Ook het college van Gedeputeerde Staten was sterk verdeeld. Vijf van de negen leden behoorden tot de bovenliggende factie en twee van hen werden door de tegenpartij ervan beschuldigd ‘onwettelijk ingedrongen’ te zijn. Het was de Raad niet ontgaan dat de onderliggende factie ‘seer roept tegens de quade Regieringe, verloop van finantien, geweld, met veranderinge van instructie den Hove van Justitie aengedaen, ende seggen dat by soo verre met autoriteyt niet en wert geremedieert in ’t stuck van Regieringe, dat niet goets van dese provincie te verwachten is’; de zittende volmachten zouden namelijk ‘tot het redres van finantien onwilligh ende onbequaem’ zijn. Beloofd werd de vergadering bijeen te houden ‘om te sien wat wij met hunluiden sullen kunnen uitrichten, om deselve soo veel mogelijk tot korte resolutie te presseren’.¹⁶

’s Avonds, in hun logement, kwamen de heren van de Raad geruchten ter ore dat enkele regenten bezig waren ‘de Gemeente tegens haer op te rockenen ende alsoo yetwes te machineren tegens ’t goet voorhebbens van de Raedt’. Hoewel de Raad met de beste bedoelingen was gekomen om te helpen de gemene middelen op de draaglijkste wijze in te voeren, was het onderwerp nogal ‘kittelachtich voor de Gemeente’. Daarom wou men, om een herhaling van de gebeurtenissen die in 1626 hadden plaatsgevonden te voorkomen, zeker zijn van militaire ruggesteun. Maar wie voerde, zeker nu de stadhouder afwezig was, eigenlijk het bevel over de hier gelegerde en door een flinke achterstand in de betaling van soldij niet zo bijster betrouwbare troepen? In Leeuwarden waren vijf compagnieën ingekwartierd, waaronder de stadhouderlijke Garde en een compagnie Zwitsers, in totaal 800 man. In enkele andere steden waren eveneens soldaten gelegerd. De officieren van deze ‘Friese’ compagnieën stonden slechts onder ede bij de Staten van Friesland, en niet bij de Staten-Generaal of de Raad van State. Bovendien had men vernomen dat de officieren nog vlak voor de komst van de Raad expliciet verordonneerd was alleen

15 Door de Franse koning Lodewijk XIII was Frederik Hendrik de titel ‘Altesse’ (Hoogheid) verleend; Poelhekke, *Frederik Hendrik*, 475-480.

16 Zie ook de brieven van Gruys aan Sohnius, Van der Capellen en Eyckbergh aan Hendrik Casimir en Van der Capellen aan Hendrik Casimir, 15/25 jan. 1637; TR, SHA inv.nr. 370. Van der Capellen: ‘Soo mij dunckt sal met dese oude volmachten niet veel goets uijtgericht kunnen worden, ende sal nootwendich wesen dat de nieuwe volmachten met den eersten worden beschreven, daermede men niet ende verhaestet om dat altoorens eenige offitien te vergeven staen’, P.S.: ‘Wy bekomen allerhande advisen dat de regenten van dese tydt de gemeente zoeken tegens ons optrockenen, die andersints onse propositie wel opneemt, waerop bij ons gelet wort’.

bevelen aan de nemen van de Staten van Friesland. Reeds op de dag van aankomst had de Raad de kwestie wie nu het 'woort' had aan de orde gesteld, maar het had heel wat voeten in de aarde voordat men min of meer zeker wist dat de officieren in de eerste plaats de bevelen van de Raad zouden gehoorzamen. Gedeputeerde Staten gaven echter de verzekering dat de Raad voldoende bescherming genoot en dat de soldaten hun soldij zouden krijgen.¹⁷

De maandag daarop, 16 januari, stond reeds een aantal gewezen burgemeesters uit meerdere steden bij de heren op de stoep om een schriftelijk protest in te dienen tegen hun tussentijdse, en dus onwettige, afzetting en vervanging door vaak niet gekwalificeerde anderen in 1635, waardoor zij in hun goede naam en faam waren aangetast en de rechten en privileges van hun steden waren gekrenkt. Hierdoor was niet alleen grote verbittering ontstaan, maar ook zoveel verwarring, dat de reeds ingevoerde belastingen waren afgeschaft en de provincie aldus in nog grotere financiële problemen was geraakt. Daarom verzochten ze in hun ambten hersteld te mogen worden. Mondeling deden ze er nog een schepje bovenop door luid te klagen over de grote wanorde bij de gewestelijke overheid. De Raad zou hun klachten in acht nemen, zo kregen ze te horen. Het zou niet de laatste keer zijn dat ze hun beklag kwamen doen.

Op vrijdag 20 januari was het na enkele dagen aandringen eindelijk zover dat de Raad kon gaan overleggen over de propositie met acht vertegenwoordigers uit de Staten, uit elk kwartier twee, waaronder de kopstukken van de bovenliggende factie uit Oostergo en Westergo, Abraham van Roorda en Douwe van Hottinga, beiden tevens Gedeputeerde Staat.¹⁸ Het meest werd 'geurgeert' – een woord dat nog vaak zou worden gebruikt – op het inbrengen van de jaarlijkse consenten, zowel van het lopende jaar als die van 1635 en 1636. De Raad wilde beslist de reden van dit ongehoorde uitstel weten, om de andere gewesten enig 'contentement' te geven. Maar de commissie die benoemd was om in deze en andere kwesties met de Raad te overleggen, bleek geen knopen te kunnen doorhakken, integendeel. Alles ging 'op rapport' aan de Kamers, waarna in elke Kamer liefst met unanieme stemmen een 'advies' moest worden ingebracht bij het Mindergetal. Vervolgens werd geprobeerd de Kamers op één lijn te krijgen om aldus een Statenresolutie, ondertekend door alle volmachten van de vier kwartieren, te boek te stellen. Zeker bij belangrijke zaken als de invoering van nieuwe belastingen en dergelijke, wilde men van het nemen van besluiten met meerderheid van stemmen niet weten; de leden van de Landdag (de kwartieren) en de leden van de kwartieren (de grietenijen en steden) waren wat dat betreft even autonoom als het gewest Friesland binnen de Unie. Door deze omslachtige werkwijze ging de besluitvorming op de Landdag op zijn

¹⁷ Vgl. de brief van Eyckbergh aan Hendrik Casimir, Leeuwarden 19/29 jan. 1637; TR, SHA inv.nr. 370.

¹⁸ De overige leden waren voor Oostergo oud-grietman Rienck van Burmania, voor Westergo raadsheer Orck van Doyem, voor Zevenwouden raadsheer Johan van de Sande (bepaald geen vriend van het nieuwe regime) en grietman Rinco van Lycklama, voor de Steden Hendrick van Marssum en Douwe Simons.

elfendertigst en zou het geduld van de Raad de komende tijd nog menigmaal tot het uiterste op de proef worden gesteld.

Dagenlang werd moeizaam verder onderhandeld over de consenten, en dan moest het moeilijkste nog komen. Naar Den Haag werd geschreven dat daarom 'hier de meeste reputatie ende aensien noodigh sijn sal', en dat daarom op z'n minst twee andere Raden van State naar Leeuwarden moesten overkomen. Beide stadhouders werd gerapporteerd dat de klachten over de huidige 'quade regieringe' en de wanorde in financiële zaken hand over hand toenamen. De Friese troepen kregen geen soldij en de rente van de schulden en andere lopende lasten bleven onbetaald. De ontevreden, onder wie 'verscheyden van de gequalificeerste van den Lande', waren blij met de komst van de Raad, en hoopten dat er orde op zaken zou worden gesteld. Tegelijkertijd waren ze bang dat dat zonder machtsvertoon niet mogelijk zou zijn en dat eventuele maatregelen die beraamd werden door de Generaliteit en aangenomen waren door de Staten van Friesland toch weer zouden worden teruggedraaid, zoals in 1626, 1632 en 1634 was gebeurd.¹⁹ Ondertussen onderhielden de machthebbers – die blufte dat ze de Raad 'met goede woorden wel sal paeyen' – contacten met 'papisten en dergelijcke suspecte persoonen' binnen en buiten Friesland, omdat 'die nu genochsaem het principaelste gesach' hadden, waardoor 'alles meer en meer in confusie geraeckt, als oftet met opset geschiede'.

Dat laatste leek inderdaad het geval te zijn. Op 27 januari was gezegd dat de volmachten hun handtekeningen zouden zetten onder de voorgestelde resolutie betreffende de consenten, maar toen de dag daarop de heren op het Landschapshuis verschenen, bleek dat dit nog niet was gebeurd. Sterker nog: de meeste volmachten waren vertrokken en de gecommitteerden vergaderden ook niet.²⁰ Geen wonder

19 Van der Capellen schreef aan Hendrik Casimir, die in Den Haag verbleef, dat 'de tegenwoordige regenten soecken tijt te gewinnen, tot dat Sijn Hoogheit te velde wesen sal, ende ondertussen den ouden lantsdagh continueren, haere cuperijen vast te setten ende alsoo haer Hog. Mog. intentie ende onse autoriteijt te eluderen. Niet alleene die geene die van Hun dependeeren, maer oock alle andre die aen d'een of d'ander ligue niet vast sijn, clagen over den verwerden quaden staet, ende houden 't redres soo nodigh, dat eenige van de principaelste in 't lant seggen bij aldien daerin niet wort versien, dat sij haere goederen willen verkoopen ende Vrieslant verlaten. De gemeene burgerye van Leuwarden ende soo wij verstaen, oock de meeste ingesetenen van het plattelandt sijn tot de middelen wel gedisponeert. D'een ende d'ander partij bekent, dat door 't geene met d'ontfanger Bootsma voorgevallen is, de gemeente niet comt te contribueeren. Ende schijnt dat de Regenten geen wille of macht hebben gehadt om de gemeente met middelen te beswaeren'. Hij achtte het hoogst noodzakelijk dat de stadhouder naar Friesland kwam om te presideren in het college van Gedeputeerde Staten en toezicht te houden op de visitatie van de procuraties van de nieuwe volmachten; Van der Capellen aan Hendrik Casimir, Leeuwarden 31 jan./10 febr. 1637; TR, SHA inv.nr. 370.

20 Nog op 4 nov. 1636 was door de Staten een (niet door volmachten van Zevenwouden ondertekende) resolutie genomen 'om te remedieren den traechteijt, die bij enige Volmachten gepleegt wort int compareren op den Landsdach' en de besluiteloosheid van die vergadering. Voortaan moesten de volmachten op de afgesproken tijd op het Landschapshuis verschijnen en mochten zij pas vertrekken wanneer eenparig tot een reces was besloten. In elke Kamer zou een quorum van drie volmachten volstaan om wettige besluiten te kunnen nemen en de stemmen van absente heren zouden voor bijvallend worden gerekend. Gedeputeerde Staten werd opgedragen deze resolutie voortaan in de uitschrijvingsbrieven voor de Landdag te insereren, 'op dat onse goede intentie condbaer sijn moge ende niemand moge praetendeeren enige ignorantie'. Nageleefd werd de resolutie niet en ook het insereren bleef een dode letter; CHB V, 401.

dat 'de heeren van de Raedt sich seer hoochlijck ende heftigh beclaeght hebben, over dit traineren, ende datse hier vruchteloos werden opgehouden'. In de vergadering van Gedeputeerde Staten hoorde men dat het vroeger wel was voorgekomen dat volmachten die niet wilden vergaderen of vertrokken waren, met soldaten waren gehaald, en dat kwam goed uit, want de Raad had de aankondiging in petto dat wellicht nog een compagnie of twee naar Friesland zou komen, 'om daarmede niet alleen de daet, dan oock de wil tot quaet voor te comen'. De Gedeputeerden voelden hier weinig voor, zeker als het troepen van andere gewesten zouden zijn, maar legden zich er toch bij neer.

Op 2 februari was de Landdag weer vergaderd en presenteerde de Raad er een nieuwe propositie, die minder welwillend was gesteld dan de vorige.²¹ De volmachten moesten nu vlot resolveren en niet voortijdig vertrekken. De consenten moesten worden gedragen, de schulden betaald en om dat te kunnen doen, moesten eindelijk de gemene middelen worden ingevoerd. Omdat dat laatste niet genoeg geld zou opleveren, moest extra geld worden gepeurd uit de rijke geestelijke goederen van de provincie, teneinde 'de confusie inden Staet te weeren, ende desen kancker niet langher te laten ineten, om niet ongeneselijck te worden'. De volmachten, bijeen in de kamer van Oostergo, brachten weer allerhande uitvluchten naar voren. Ook werd gezegd dat men de kloostermeiers, de pachters van de voormalige kloostergoederen, voor de ontstane situatie niet kon laten opdraaien en meer 'op de huyt sitten' dan andere inwoners. Enkele volmachten stelden dat ze niets meer konden doen omdat hun mandaat nu met Lichtmis (2 februari) was afgelopen, en dat dus eerst een nieuwe Landdag moest worden uitgeschreven. 'De Raedt heeft heur ernstich vermaent tot eenicheyt, specialijck nu niet te willen scheyden, sonder dat goede resolutie sij genomen', woorden die nog wel vaker in het Landschapshuis zouden klinken.²² Desondanks bleef Van der Capellen positief gestemd.²³

In de dagen daarna werden de volmachten in de vier Kamers met een bezoek van de Raad vereerd. Vooral Oostergo was sterk verdeeld, onder meer over de vraag of de vergadering wel of niet voortgezet moest worden. Gedeputeerde Staten werd meegedeeld dat men er voorlopig van afzag om meer troepen te laten komen, 'om

²¹ TR, SHA inv.nr. 370.

²² Gruys aan Sohnius, Leeuwarden 2 febr. 1637; TR, SHA inv.nr. 370. Van der Capellen schreef op 2/12 febr. aan de stadhouder dat er met Gedeputeerde Staten was gesproken om nog twee extra compagnieën naar Leeuwarden te laten komen. Oosterzee, Moll, Glinstra en Clingbiyl waren voor, Roorda, Hottinga en Harinxma spartelden tegen. De intentie was slechts om de 'humeuren te sonderen' en verder de komst van de stadhouder af te wachten, om dan de zaak verder te delibereren; TR, SHA inv.nr. 370.

²³ Op 4/14 febr. 1637 schreef Van der Capellen aan Hendrik Casimir: 'Het dessein van die geene die onse besoignes ende intentie soeken elusoor te maken, ende onder de hant bevindende dat sij geen meister meer van 't spel naer haer appetit kunnen blijven, ende naer een trainissement van drie weken den Lantsdagh te doen dissolveren, omme ons alsoo mede voor het toekomende te stellen in onsekerheijt van de dispositie der gemoederen, is nu dus veer gebroken, ende de sake met groote moeyten daertoe gebrocht, dat alle de quartieren of cameran hebben aengenomen ende belooft haere vergaderinghe sonder interruptie te continueeren, tot dat de besogne op het stuck van middelen sullen wesen geformeert, gerapporteert ende gearresteert'. Desalniettemin was naar zijn mening de komst van de stadhouder naar Leeuwarden noodzakelijk; TR, SHA inv.nr. 370.

niemant ombrage te geven', maar dat het wel wenselijk was de stadhouder naar de provincie te laten komen. De Raad had hem daartoe al een brief geschreven, en het zou goed zijn als ook de Gedeputeerden er bij hem op zouden aandringen. Dit leverde nogal wat discussie op, maar uiteindelijk ging een kleine meerderheid van Gedeputeerden er mee akkoord.²⁴

De uitnodiging naar Friesland te komen lag Hendrik Casimir, die nog steeds in Den Haag verbleef, overigens zwaar op de maag. Duidelijk is dat hij liever niet was gegaan. De redenen, waarom hij zich desondanks verplicht voelde te gaan, werden door hem zelfs op een rijtje gezet, waardoor we een indruk krijgen van zijn ambtsopvatting. Als stadhouder voelde hij zich ambtshalve verplicht 'alle confusien te helpen remedieeren ende tot redres des vervallenens staets alle mogelijcke devoiren te contribueeren'. Hij kon, nu de situatie 'seer variabel' was, veel goed doen door de bedoelingen en machinaties van de kwaden enigszins te beletten en de goeden aan te moedigen. Hij kon voorkomen dat bij het vergeven van militaire en politieke ambten de kwade partij niet werd versterkt en bij de behandeling van de procuraties van de nieuwe volmachten kon hij de stemming 'balanceren' en zorgen voor 'gerechtigheit'. Wanneer 'alle saecken in order en goeden staet' waren gebracht, zou hij bij afwezigheid 'noch eer noch danck' oogsten. Maar wanneer de zaken kwalijk of niet naar wens verliepen, konden zowel de kwaden als de goeden hem van plichtsverzuim beschuldigen. In het laatste geval zou hij niet alleen de goeden, maar alle 'gemeene ingesetenens' van zich vervreemden en hun affectie verliezen, omdat zij in deze gevaarlijke tijden het gevoel kregen door hem verlaten te zijn. Bovendien kon de Raad van State bij zijn afwezigheid zaken die zijn autoriteit betroffen maar moeilijk behartigen. Ten slotte kon hij optreden als bemiddelaar tussen de Raad van State en de Staten van Friesland en in die rol 'vele dingen modereren, die anders hart soudens wesen'. Maar dit alles nam niet weg dat het naar zijn mening – en hier spreekt zijn militaire hart – hoognodig was dat Friesland, voordat hij afreisde, eerst werd voorzien van meer krijgsvolk. Met duidelijke tegenzin schreef hij op 9 februari aan Gedeputeerde Staten dat hij binnen enkele dagen naar Friesland zou afreizen, 'niet tegenstaende dat wij van wegen onse nootwendige particuliere affaires noch een tijtlang alhier te verblijven well oorsaeck hadden'.²⁵

Intussen werd met de commissie uit de Staten onder strikte geheimhouding be-

24 Pieter van Walta (in 1636 volmacht voor Baarderadeel) schreef op 1 febr. 1637 aan Hendrik Casimir: 'Die gestaltenisse van de saaken in deese proventie neffens die regeringe staet althans soo, dat veele treffelijcke personen soo buiten als in de regeringe geerne sagen dat U.G. selve in persooene hier ware, onder welken ick geerne bekenne eene te sijn, want die præsentie van U.G. soude veele onordelijke attentaten van onrustige menschen met fatsoen ende glimp connen stuijten ende beletten ... Die comste van de heeren Raade van Staate, van welke U Genade een litmaet is, heeft vri wat achterdenken bij veelen gemaect, alsoo dat d'saaken sych vri wat anders laten insien als voor deesen ... twiffele niet off wij sullen het geluck hebben tot dienste vant Lant U.G. alhier te sien; want soo men wat guets wil bij de hant neemen, het is, mijns oordeels ende veele met mij, die rechte tijt'; TR, SHA inv.nr. 370.

25 KHA, AHC inv.nr. 87; het antwoord van de stadhouder van 9/19 febr. 1637 in minuut.

gonnen met besprekingen over de vaststelling van de tarieflijsten van de gemene middelen, met die van 1632 – die immers waren aangenomen – als uitgangspunt. Vlot verliepen deze besprekingen allerm minst; daarvoor was het onderlinge wantrouwen, vooral tussen Steden en Landen, te groot. Zoals de Raad al had voorspeld wogen de geschatte opbrengsten van de gemene middelen bij lange na niet op tegen de lasten, laat staan dat de schulden er mee zouden kunnen worden afgelost. Daarom werd opnieuw voorgesteld de kloosterlanden op enigerlei wijze te ‘beneficieren’, juist ook omdat dit een geschikt moment was, aangezien binnenkort de ‘nieuwe inhueringe’ met de kloostermeiers moest worden gedaan. Maar dan moest eerst wel duidelijk zijn of de kloostermeiers stemrecht hadden of volmacht ten Landdage konden zijn. De discussie over dit punt liep op niets uit, en daarom besloot de Raad hierover met Gedeputeerde Staten te gaan overleggen, die bezig waren met de uitschrijving van de nieuwe Landdag.

In de vergadering van Gedeputeerde Staten werd de Raad gewaar dat er wel een resolutie was tegen de papisten, uit 1616,²⁶ en dat dezen in elke uitschrijving voor de Landdag daarvan expliciet werden uitgesloten, maar van de kloostermeiers kon men zich een soortgelijk besluit niet herinneren.²⁷ Al gauw was men het eens dat er goede redenen waren de kloostermeiers eveneens van stemrecht en Landdag, dus van passief en actief stemrecht, uit te sluiten, ‘want sij en kunnen daertoe geen recht hebben, sijnde maer meyers off pachters van de provincie-goederen, ende sulcx niet behorende selffs mede Meesters te sijn’. Direct werd de koe bij de hoorns gevat. Op verzoek van de Raad nam het college het besluit om in de brieven van uitschrijving van de Landdag te bepalen, dat kloostermeiers voortaan niet meer als volmachten op de Landdag gekozen mochten worden, en ook geen stem mochten hebben, direct of indirect, in het verkiezen van volmachten. Anders zou tegen hen geprocedeerd worden als ‘perturbateurs van de gemeene ruste’.²⁸ De Gedeputeerden werden door de Raad, blij met deze zeldzame besluitvaardigheid, gecompimenteerd met de ‘goede prompte resolutie, daerbij dese provincie sich buyten twijffel wel sal bevinden, als die maer stricktelyck wert geobserveert’.

In de commissie en op de Landdag – waar veel volmachten aanstalten maakten om te vertrekken – liepen de zaken echter minder gesmeerd. De commissie maakte er bezwaar tegen om over de middelen aan de Kamers te rapporteren. Ook over de kwestie van de kloostermeiers wilde de commissie zich niet uitspreken, omdat de Kamers dwars lagen, vooral Oostergo. Dus zat er voor de heren van de Raad niets anders op dan bij de Kamers langs te gaan om een en ander te ‘bevoorderen’. In de Kamer van Oostergo was de sfeer nogal grimmig. Dat werd er niet beter op toen de Raad met argumenten kwam. De kloostermeiers, zo werd gesteld, hebben het recht niet om te stemmen of om als volmacht op de landdag te verschijnen. In het verle-

²⁶ CHB V, 219; zie p. 64.

²⁷ De resolutie van 1590 was dus in het vergeetboek geraakt; zie hoofdstuk 2 noot 218.

²⁸ TR, GBF inv.nr. 2319, f. 150v (res. GS 8 febr. 1637); CHB V, 401-402.

den bestonden de Staten uit geestelijken, edelen en eigenerfden. Nu de geestelijken met de Reformatie van de Landdag zijn verdwenen, is het 'ongerijmt' dat 'hun recht aende dienaars soude zijn gebleven, die alsoo off selffs mede souden meesters zijn, ofte de meesters creëren souden, dat absurd is'. Het is schandelijk dat dit misbruik 'dus verre ingekropen is', want mede daardoor is het 'verloop van saken' in deze provincie veroorzaakt. Daarom was de Raad door de Staten-Generaal en de andere provincies dan ook aanbevolen, om tegen dit grote 'quaet inde Regieringe alhier' op te treden.

Het antwoord van de volmachten van Oostergo daarop was dat men verbaasd was dat de Gedeputeerden een dergelijke belangrijke resolutie, waartoe zij niet bevoegd waren, hadden durven nemen; alleen de Landdag, nota bene in vergadering bijeen, had het recht daartoe. Ook inhoudelijk keurden ze het besluit af: het was 'tegens de privilegien ende oudt gebruyck ofte possessie'. Het stemrecht van de geestelijken van de kloosters was, nadat zij van het toneel waren verdwenen, (blijkbaar stilzwijgend) toegestaan aan hun meiers, 'daervan men hun nu niet en can frustureren'. De Raad bracht daar weer tegenin dat de meiers het recht geusurpeerd hadden en dat de volmachten hiermee hun eigen privileges aantastten, 'als gevende part aen haere souverainiteyt, die ghene die daeraen niet en competeert, om daarmede veeltijts particulier voordeel te doen'. Het antwoord was dat de toestand van de provincie niet aan de kloostermeiers te wijten was en dat zij samen met de Bildtpachters, 'die al eens ende genochsaem van een nature zijn, wel het achtste part van de landen maken'. Wanneer hun oud gebruik afgeschaft zou worden, zou er dan ook kwalijk een edelman, die er mee had ingestemd, 'gerust op sijn bedde derven blijven rusten' (waarmee de volmachten toegaven gewoon bang voor de kloostermeiers te zijn)? De hevige woordenwisseling leidde nergens toe, en de Raad kon niets anders doen dan tot 'naerder bedencken' te vermanen. Vervolgens gingen de heren op bezoek in de andere Kamers. Daar was minder discussie, maar werd niet meer bereikt dan dat men beloofde met elkaar over de middelen en de kloostermeiers te zullen spreken. Alleen de Steden waren bereid de kloostermeiers uit te sluiten, zij het voorlopig alleen voor de komende Landdag.

Dat juist de volmachten van Oostergo zich opwierpen als de voorvechters van de kloostermeiers was geen wonder, want de politieke invloed van deze boeren moet niet worden onderschat. Zij pachtten het grondbezit dat de Staten van Friesland in 1580 van de toen opgeheven Friese kloosters in beheer hadden genomen.²⁹ Het betrof maar liefst 66.169 pondemaat (ruim 18.000 hectare), circa 15 tot 20% van het Friese landbouwareaal.³⁰ De opbrengsten – in het pachtjaar 1606-1607 bijna 110.000

²⁹ In juridisch opzicht was geen sprake van confiscatie, maar van sequestratie; Mol, *De Friese huizen*, 224-225; Van Apeldoorn, *Kerkelijke goederen* II, 423-430.

³⁰ In 1758 werd onder alle stemhebbende plaatsen in Friesland 418.868 pondemaat gebruikt (sinds 1748 werd de oppervlakte van stemdragende plaatsen geregistreerd). Losse landerijen en het grootste deel van de ontginningen sinds het begin van de zestiende eeuw werden daarbij niet meegerekend. De voormalige kloostergoederen

gulden – werden voornamelijk besteed aan de ‘pensioenen’ van een afnemend en nu waarschijnlijk tot bijna nul gereduceerd aantal voormalige kloosterlingen, de kosten van de Franeker hogeschool, aanvulling van predikants- en schoolmeesters-traktementen en de financiering van het ambtelijke apparaat van de provincie.³¹ Deze kloosterlanden lagen voor 61% in Oostergo, 32% in Westergo en 7% in Zevenwouden (zie tabel 8). Westergo had dus minder reden om zich druk te maken over de belangen van de meiers dan Oostergo, en dat gold zeker voor Zevenwouden, om maar niet te spreken van de Steden, die er helemaal geen boodschap aan hadden. In totaal waren er meer dan duizend kloostersaten waaraan stemrecht was verbonden. In een grietenij als Leeuwarderadeel betrof het ongeveer 27% van de stemmen die later op het kohier zouden worden gebracht,³² in Ferwerderadeel was het zelfs 38% (zie tabel 8). Een groot dorp als Hallum bijvoorbeeld telde 83 stemmen, waarvan kloostermeiers er pakweg 48 voor hun rekening namen. Vooral in Oostergo, en zeker in de genoemde grietenijen, waren de volmachten ten Landdage dan ook sterk afhankelijk van de stemmen van de kloostermeiers, die hun stemrecht uiteraard wilden behouden. Bovendien was algemeen bekend dat deze boeren, die de beste landbouwgrond van Friesland bewerkten op vaak bovengemiddeld grote bedrijven, in verhouding veel te weinig pacht betaalden. Zij hadden dus evenmin belang bij een lastenverzwaring en zeker niet bij verkoop van ‘hun’ saten. Daarbij hadden de kloostermeiers een natuurlijke bondgenoot in de rooms-katholieken, die om geheel verschillende, maar eveneens voor de hand liggende redenen beslist wilden voorkomen dat het onroerend bezit van de voormalige kloosters verkocht zou worden. Het gegeven dat kloostermeiers en katholieken twee handen op één buik waren, was blijkbaar algemeen bekend.³³ Bovendien is het zelfs niet onwaarschijnlijk dat veel kloostermeiers katholiek waren, aangezien vóór 1580 de talrijke meiers van klooster Klaarkamp en wellicht ook van andere kloosters speciaal geselecteerd werden op hun katholiciteit.³⁴

Een andere kwestie die door de Raad aan de orde werd gesteld, was het benoemingsrecht te velde van de ‘uitheemse’ (niet-Nederlandse) officieren van de compagnieën ter repartitie van Friesland. Hendrik Casimir, kapitein-generaal van Friesland, en Frederik Hendrik, kapitein-generaal van de gehele Unie, hadden

vormden daarvan 15,8%; 28,5% in Oostergo (in Leeuwarderadeel 32,5%, in Ferwerderadeel 42,3%), 13,7% in Westergo en 4,0% in Zevenwouden.

31 Nieuwland en Mol, ‘Rekken’, 35-41.

32 Inclusief de stemmen die officieel pas in 1698 werden geregistreerd; vgl. tabel 2.

33 Zie hoofdstuk 5 noot 42.

34 In 1556 was voor de ‘landsaeten’ van het klooster Klaarkamp een nieuw huurcontract ingevoerd waarbij werd bepaald dat zij, ‘soewel man als vrouw, haere sullen dragen ende holden nae dye olde christelycke ende catolike religye ende nae older gewoente ter kerken gaen’. Wanneer de meier overleed, mocht de weduwe niet hertrouwen zonder toestemming van de kloosteroversten. En wanneer tijdens de huurtermijn beiden kwamen te overlijden, mochten hun kinderen niet opvolgen. Ook deze bepalingen waren ongetwijfeld bedoeld om de religieuze betrouwbaarheid van de pachtboeren te handhaven; Tolsma, *Pleatsen*, 260-261; Hallema, ‘Kloosteradministratie’, 314-315.

Tabel 8 Voormalige kloosterlanden in beheer bij de Staten van Friesland in het boekjaar 1606/1607

<i>grietenij</i>	<i>aantal eenheden</i>	<i>aantal pondematen</i>	<i>pachtsommen*</i>	<i>gem. pachtsom per pm</i>
Leeuwarderadeel	125	5975,5	11974-7-4	2,00
Ferwerderadeel	141	6033,25	11185-1-4	1,85
Westdongeradeel	70	4442,5	7171-19-4	1,61
Oostdongeradeel	112	4689,5	7703-0-8	1,64
Dantumadeel	62	2686,5	2583-12-8	0,96
Kollumerland	92	5236	15754-7-0**	2,18**
Visvliet	53	2003,5		
Achtkarspelen	51	1606,5	2753-12-4	1,71
Smallingerland	29	1741,5	732-12-0	0,42
Tietjerksteradeel	103	4341	2845-7-8	0,66
Idaarderadeel	8	413,5	170-2-0	0,41
Rauwerderhem	24	940	1421-19-0	1,51
Oostergo	870	40109,25	64296-1-0	1,60
Menaldumadeel	33	1736,5	2824-8-0	1,63
Barradeel	33	1734,5	3136-11-8	1,81
Franekeradeel	56	3970,5	6395-15-8	1,61
Hennaarderadeel	65	2827,5	4874-14-0	1,72
Baarderadeel	40	1555	2704-12-0	1,74
Wymbritseradeel	109	4676	9398-2-8	2,01
Wonseradeel	82	3322	6108-12-0	1,84
Hemelumer Old.	35	1295,5	1838-17-8	1,42
Westergo	453	21117,5	37281-13-0	1,77
Gaasterland	20	1168,5	788-6-0	0,67
Doniawerstal	1	60,5	42-0-0	
Haskerland	25	1261	854-14-0	0,68
Utingeradeel	45	2452,5	2824-10-0	1,15
Zevenwouden	91	4942,5	4509-10-0	0,91
Resten			3600-0-4	
Totaal	1414	66169,25	109686-17-4	

* inclusief relatief kleine bedragen aan renten en stedepachten.

** inclusief Visvliet.

Bron: Nieuwland en Mol (ed.), 'Rekken', 35-100.

daarover een geschil. De Friese stadhouder was kennelijk wel geneigd dit recht aan zijn Oranjeneef af te staan in ruil voor een krachtig (militair) optreden in Friesland, maar dan was wel de toestemming van de Friese Staten nodig, en die waren hier nog niet aan toe.

Ondertussen vroegen enkele predikanten belet bij de Raad. Zij kwamen met het

voorstel om in de gehele provincie een bededag in te stellen. Dat leek een goed idee, want de Raad kon wel zeggen dat het invoeren van de gemene middelen noodzakelijk was voor 's lands behoud, 'maer als de predicanten op de stoel daer bij souden voeghen dattet oock Goddelijck ende in Godts woort gefondeert is schattingen te geven, dat dat seer veel bij 't volck soude kunnen helpen, ende veel quaets wechnemen'. Het werd voorgesteld aan Gedeputeerde Staten, die een bededag als deze zouden moeten uitschrijven, maar deze lieten het erbij zitten.

De weken daarop was de Raad dag in dag uit bezig met heen-en-weerpendelen tussen de vier Kamers, de commissie uit de Kamers, het 'Collegie' (van Gedeputeerde Staten) en het Mindergetal. De bedoeling was om de punten van laatste propositie in bespreking te krijgen, inclusief de kwestie van de kloostermeiers, maar de onenigheid spitte zich toe op de vraag of de middelen van 1636 alsnog geïnd moesten worden, 'bij verhael', wat volgens de Raad en een aantal 'goetwillige' volmachten beslist noodzakelijk was vanwege de schreeuwende behoefte aan geld in het leger. Hoezeer de heren zich ook uit de naad liepen, de volmachten konden het onderling niet eens worden, of er nu 'harde' of 'sachte' woorden werden gebezigd. Zo maakten de Steden bijvoorbeeld alsnog bezwaar tegen de schoorsteengelden, die het meest op hen drukten, en de Zevenwouden om dezelfde reden tegen het paardengeld. En dan waren er nog de volmachten die hun achterban beloofd hadden om hoe dan ook niet in te zullen stemmen met het invoeren van de middelen. Ook werd geweigerd om enige resolutie te tekenen voordat de zaak van Bootsma was afgedaan, al was dat volgens de Raad vaak een voorwendsel om niet over de middelen te hoeven spreken. Een probleem op zich was bovendien dat opnieuw veel volmachten onaangekondigd naar huis gingen om ruggespraak te houden, waardoor er geen vergadering kon worden gehouden. In arren moede begon de Raad met pogen om de zaak-Bootsma op de rol te krijgen.

In de bijeenkomst die op 18 februari in de Kamer van Oostergo plaatsvond, weigerde Herryt Allerds, volmacht van Achtkarspelen, pertinent om de resolutie betreffende de middelen van 1636 te ondertekenen.³⁵ Hij gedroeg zich 'wrevelijck' en antwoordde 'buyten respect' op de woorden van de Raad. Toen hij ook nog ongeduldig 'op syn duym knipte' voelden de heren van de Raad zich zodanig in hun eer aangetast, dat besloten werd hem apart te nemen om hem op zijn onbeschofte gedrag aan te spreken. De vogel was echter al gevlogen, waarop direct opdracht werd gegeven een sergeant met 25 soldaten naar Achtkarspelen te sturen, om op zijn kos-

35 Harryt of Harrit Alberts of Allerts was volmacht voor Achtkarspelen, in 1635 met Focke Ritsckes of Focke Richaei en in 1636 met Hendrick Taedes. Harryt Alberts komt in het stemkohier van 1640 voor als eigenaar en gebruiker van een hornleger en gebruiker van een plaats in Augustinusga. Hendrick Taedes was eigenaar van een stemhebbende plaats eveneens in Augustinusga, Focke Ritsckes eigenaar en gebruiker van twee plaatsen in Surhuizum. Overigens had zich in de grietenij Achtkarspelen een omwenteling voltrokken. Vele jaren, tot 1634, fungeerden grietman Tarquinius van Boelens (in 1640 eigenaar van 30,5 stemhebbende plaatsen in de grietenij), zijn zoon Pieter, ontvanger en later grietman, en de grietenijsecretaris als volmacht. Sinds 1637 was de vertegenwoordiging van de familie Boelens op de Landdag weer als vanouds.

ten in zijn huis te gaan logeren. Dat bleek een probaat middel, want binnen twee dagen keerde Herryt terug. Hij vertelde dat hij een goed patriot was en slechts was vertrokken om in zijn grietenij rapport te doen. Hij ontkende dat hij tot de volmachten behoorde die bij hun verkiezing hadden beloofd geen middelen in te zullen willigen, 'maer wel dat sij geerne souden weten waar het gelt blijft, of gebleven is'. Hij kreeg zijn terechtwijzing alsnog. Op zijn belofte niet opnieuw voortijdig te zullen vertrekken werden de soldaten teruggeroepen.

In Zevenwouden was Opsterland de grootste dwarsligger. In deze grietenij weigerden de ingezetenen om de beide volmachten, grietman Saco Fockens en secretaris Saco Teyens, toestemming te geven welke middelen dan ook in te voeren voordat de zaak van Bootsma was afgedaan. Daarom besloot de Raad de ingezetenen van Opsterland een compagnie soldaten op het dak te sturen, eventueel een compagnie uit Groningen; dat zou ze wel leren. Ook enkele volmachten van Zevenwouden die al wél hadden getekend, vroegen de Raad om die van Opsterland zo niet goedschiks dan maar kwaadschiks tot rede te brengen, 'of dat sij bij heure Gemeenten anders in haet souden komen en peryckel loopen' (het volk zou hen uiteraard verwijten dat zij veel slappere knieën hadden gehad dan de volmachten van Opsterland). De stadhouder, inmiddels in Leeuwarden aangekomen, was bereid in overleg met de Gedeputeerden patent te verlenen.³⁶ Daarop marcheerde kapitein Van Haren met zijn manschappen op 21 februari naar de weerspannige grietenij in Zevenwouden. Dat hielp. Drie dagen later kwamen de grietman en de secretaris bij de Raad, met in hun kielzog twee boeren uit hun grietenij, om te zeggen dat ze nu wél last hadden om de resolutie tot de 'middelen bij verhael te innen' te tekenen. De secretaris vertelde dat hij diverse keren tevergeefs had geprobeerd om de ingezetenen tot inwilliging over te halen. Op de vraag van de Raad welke volmacht of procuratie ze hadden gehad om op de Landdag te komen, zeiden ze dat het een algemene procuratie was geweest, maar wel met de mondelinge toezegging om geen middelen in te willigen voordat de zaak van Bootsma was afgedaan. Dat hadden ze echt niet mogen doen volgens de Raad, want deze middelen waren immers absoluut noodzakelijk. Toen er op werd doorgevraagd bleek dat een van de meegekomen 'huysluyden', Bruyn Janssen, de belangrijkste 'belhamel tegen goede resolutien' in deze grietenij was.³⁷ Hij had het bestaan om bij nacht en ontij en op eigen gezag de

³⁶ De stadhouder wilde het patent wel afgeven, maar weigerde in het Collegie (waarin hij formeel zitting had) te verschijnen wanneer hij daartoe geen uitnodiging kreeg. Die bleef uit en de stadhouder kwam dus niet. Daarop werd aan de stadhouder zelf de keuze gelaten, maar hij verontschuldigde zich omdat 'hij van vele die hem komen spreken overvallen wort'. Later bleek dat Zijne Genade niet op het Collegie wilde vergaderen wanneer ook Clingbijn aanwezig zou zijn. Nadat deze door de Raad ontboden was en afwezig bleef, kwam de stadhouder wel in de vergadering. Een en ander is typerend voor zowel de passieve houding van Hendrik Casimir als voor het beleid van Gedeputeerde Staten hem zoveel mogelijk te negeren (20-22 febr.). Het patent van de stadhouder (minuut) in TR, SHA inv.nr. 370.

³⁷ De weduwe van Bruyn Janssen staat in het stemkohier van 1640 te boek als eigenaresse en gebruikster van een stemhebbende plaats in Beets.

executeur van de grietenij en diens assistenten opdracht te geven om de ingezetenen bijeen te laten komen, 'met kwade woorden hun perssende'. Bovendien was hij ook naar het aanpalende Smallerland getogen om daar de ingezetenen tot verzet op te roepen. Bruyn Janssen, 'die geseget wort Mennist te sijn', werd daarop in zijn herberg in verzekerde bewaring gesteld door vijf soldaten. Nadat nadere informatie over zijn gedrag was ingewonnen, werd hij overgeleverd aan het Hof en op het Blokhuis gebracht. Voor de grietman en de secretaris liep het met een sisser af. Nadat zij de resolutie hadden getekend, kregen ze van de Raad een reprimande voor hun kwalijk gedrag.

Diezelfde dag, 21 februari, kwamen twee in 1635 afgezette magistraten van Harlingen hun beklag bij de Raad doen. In hun stad was 'grote murmuratie ende alteratie' tegen de nieuwe regenten en tegen het beroepen van een nieuwe predikant (dat door de magistraat werd opgehouden),³⁸ omdat 'de regieringe daer nu meest bestaet uyt mennisten, off die niet seer kercks gesint en sijn, sijnde maar twee of drie inde kercke geweest het leste avontmael, tot groot schandael voorde Gemeente, seggende dat het te beduchten is dattet daer hoe langs hoe erger sal worden, soo nyet tijtlijk daerin versien en word't'. Ze hoopten dat dat nu zou kunnen gebeuren, omdat de middelen nu waren aangenomen, maar helaas, dat was nog steeds niet het geval, en voorsnog kregen ze niet echt gehoor bij de Raad.

Intussen sleepten de onderhandelingen over de 'middelen bij verhael te innen' zich voort. Vele volmachten meenden dat er onder de belastingpachters of hun borgen nog veel geld te halen zou zijn, maar de Gedeputeerden hielpen ook de Raad uit de droom: zij hadden steeds alle moeite gedaan om de 'restanten' te innen, door inlegering van soldaten bij pachters of door hen op het Blokhuis te zetten, waar nog steeds enigen zaten te brommen omdat ze niet konden betalen.

Terwijl gesproken werd over de middelen van de afgelopen jaren, werd, althans door de Raad, ook vooruit geblikt. Gesproken werd over de middelen die de komende tijd verpacht en gecollecteerd (niet verpacht, maar direct door ambtenaren geïnd) zouden moeten worden: de vijfhonderdste penning, de schoorsteengelden, hoornbeesten, bezaaide landen en paardenpacht, de zogenaamde vijf speciën. Omdat daartegen in het verleden verzet was gepleegd, werd met de stadhouder en Gedeputeerde Staten overlegd over het laten komen van nog enkele compagnieën.³⁹ De Gedeputeerden lieten een en ander over aan de stadhouder en de Raad, al spraken ze wel hun voorkeur uit voor soldaten 'van onse natie, ende geen uytheemsche'. De presiderende burgemeester van Leeuwarden meende dat het volk zich wel rustig zou houden, maar wanneer er extra soldaten zouden komen, zou hij ze aan de stadspoort ontvangen, hen als gewoonlijk 'getrouwicheit' laten beloven en dan pas laten intrekken. Hendrik Casimir liet patenten uitgaan om drie companie-

³⁸ Dekker en Nielsen, *Kasteel*, 47-48.

³⁹ TR, GBF inv.nr. 2319 f. 153r (res. GS 21 febr. 1637).

en naar Friesland te laten komen, twee uit Groningen en één uit Coevorden. Besloten werd om aan Zijne Hoogheid, Frederik Hendrik, te vragen of hij nog ten minste zes compagnieën 'Duytsch off Nederlantsch' voetvolk (dus 'uytheemsche' soldaten) wilde laten komen. Zijne Genade, Hendrik Casimir, was bereid bij de komst van deze soldaten te assisteren.⁴⁰ Overigens was het laten komen van soldaten wel enigszins voorbarig en getuigde het van enig optimisme van de Raad. Weliswaar was de resolutie van de middelen 'bij verhaal te innen' op 26 februari door de volmachten van Achtkarspelen als de laatste van alle grietenijen getekend, maar er zouden nog heel wat hindernissen moeten worden genomen voordat de Staten *de* middelen zouden accepteren.

En dan waren er nog andere zaken die niet waren afgedaan. Gedeputeerde Staten en de gecommiteerden werd een concreet voorstel gedaan om de kloostermeiers geld te laten opbrengen. Omdat de huurtermijn van zeven jaar binnenkort afliep, er nijpend gebrek aan geld was en de tijd ontbrak om de pachten van deze boeren op een hoger, normaal niveau te brengen, werd voorgesteld de meiers aan te slaan voor een bedrag van tienmaal de jaarlijkse pachtsom. Dit zouden zij dan kunnen korten op de propijn (het bij elke nieuwe inhuring verplichte 'geschenk') en vervolgens op de jaarlijkse pacht. Enkele Friese heren konden hier wel mee instemmen, maar anderen waren van mening dat de meiers dit niet konden opbrengen omdat zij 'met groote afkopen heur veel bedorven hebben'.⁴¹ In ieder geval was de instemming van de Landdag vereist, en die was nog lang niet verkregen, al beloofden de commissarissen hun best te zullen doen.

Op 2 maart besloot de Raad zich bij de Staten ook schriftelijk te beklagen over 'de traegheyt in heure aencomste ende besoignes, alsoo men op geene saken tot finale resolutie can comen'. De volmachten, plenair bijeen in de Kamer van Oostergo, werd een nadere propositie voorgelezen, waarin aangedrongen werd om de punten vervat in de proposities van 14 januari en 2 februari eindelijk af te doen.⁴² Dit betrof vooral de kwestie van de kloostermeiers, omdat de huurtermijnen afliepen en de kans om uit de kloosterlanden extra geld te verkrijgen zich voorlopig dus niet meer voor zou doen. Helaas was de Raad gebleken dat enkele volmachten zich sterk maakten voor de meiers, tegen het landsbelang in, en zich beijverden voor hun toegang tot de Landdag en stemrecht, 'sonder ander insicht als om deselve te gebruycken tot een instrument van haere particuliere desseins, ende soo ment hier noemt kuyperij'. Andere volmachten waren, zo kwam het de Raad voor, 'in consciencie' weliswaar van oordeel dat de voorgestelde maatregelen tegen de kloostermei-

⁴⁰ Op 26 febr. arriveerden de twee compagnieën uit Groningen in Leeuwarden, 'sonder enige difficulteyt'.

⁴¹ In de zeventiende eeuw was 'afkoop' de 'benaming van het recht van een huurder, die een eigen huis op eens anders grond had, om, bij zijn vertrek, overname van dit huis tegen taxatieprijs te vorderen van de landheer of van de volgende huurder'; *Encyclopedie van Friesland*, 138, vgl. Spahr van der Hoek en Postma, *Geschiedenis van de Friese landbouw* I, 334-337.

⁴² TR, SHA inv.nr. 370.

ers billijk en terecht waren, maar zij durfden zich niet openlijk hiervoor uit te spreken, uit angst dat dit door 'quaetwillige' verkeerd zou worden uitgelegd en dat de talrijke kloostermeiers hun kwaad zouden berokkenen. Daarom stelde de Raad concreet voor om de kloostermeiers een bedrag te laten voorschieten van tienmaal de jaarlijkse pachtsom, conform het voorstel dat de dag daarvoor in de vergadering van de Gedeputeerden was ingebracht, met dit verschil dat zij daarvoor vijf procent rente zouden krijgen. Verder zou opdracht moeten worden gegeven om de pacht van de kloosterlanden gelijk te trekken met die van de 'naestgelegene particuliere landen'. Om dit te kunnen bewerkstelligen, was het beslist noodzakelijk dat de resolutie van Gedeputeerde Staten om de kloostermeiers van de landdag te weren en hun het stemrecht te ontnemen, gehandhaafd en nagekomen werd.

De dag daarop werd evenwel vernomen dat de volmachten aanstalten maakten om te vertrekken, 'latende alles sonder resolutie'. In allerijl werden zij opnieuw plenair bijeengeroepen, en werd hun gezegd dat dit 'traineren, sonder iet vruchtbaarlijks te resolveren' geen manier van doen was. Ze moesten bijeenblijven, en wanneer er toch volmachten vertrokken, zouden deze met soldaten van huis gehaald worden. Na 'verscheiden tegensprekingen' beloofden ze allen te blijven. Inderhaast had de Raad een lijst van nog niet afgedane punten opgesteld, die werd voorgelezen, met verzoek om daarop nog vóór het scheiden van de Landdag te resolveren.⁴³ Het betrof onder meer de hoognodige betalingen van grote sommen aan de Generaliteit, het voorstel met betrekking tot de kloostermeiers, het sluiten van de rekeningen van de ontvangers over de afgelopen jaren, de zuivering van de restanten en het zonder uitstel opnieuw brengen voor het Hof van de zaak-Bootsma. Het memorandum besloot in niet mis te verstane woorden. De Raad van State was niet naar Friesland gekomen om weer met een kluitje in het riet te worden gestuurd. Wanneer opnieuw van uitstel of weigering sprake zou zijn, zo verklaarde de Raad, moesten in opdracht van de Staten-Generaal zodanige middelen bij de hand genomen worden 'als tot voldoeninge van de Unie ende satisfactie van Haer Hoog Mogenden noodich sullen sijn'.

Toen de heren van de Raad die avond, 'redelijck laet sijnde', in hun logement terugkeerden, stonden daar zo'n zestien in 1635 afgezette magistraten op de stoep, om nogmaals met veel klem hun klachten naar voren te brengen. Zij wilden in hun vorige ambten hersteld worden, en zo niet, dan zou daar veel ellende uit kunnen voortkomen, want hun 'parthije' werd nu behoorlijk ongeduldig. De Raad maande hen tot geduld en 'stillicheyd' ter voorkoming van oproer en beloofde aan hun wensen tegemoet te komen zodra de gelegenheid zich voordeed. De volgende dag bleek dat ze ook bij de stadhouder waren geweest, en deze hadden verteld dat vooral in Harlingen de bom op barsten stond. De ex-magistraten waren bereid Zijne Genade het recht van verkiezing uit een dubbeltal aan te bieden, 'nae den voet die Sijn

43 Ook bij SSO II, 428b-429a en TR, SHA inv.nr. 370.

Hoogheyt in Hollant daerin houdt'. Deze mededeling hebben de Raden van State blijkbaar goed in hun oren geknoopt, want dit zou inderdaad het doel worden waarnaar zij gingen streven.

Ook de besprekingen met deze en gene die de dagen daarop werden gehouden, zullen de Raad duidelijk hebben gemaakt dat ze hier in Friesland voor een schier onmogelijke taak stonden en dat hun missie er nog lang niet op zat. Zo was er de nog steeds slepende kwestie tussen Andla en Clingbijn die de gemoederen bezighield. (Douwe van) Hottinga en (Pieter van) Harinxma thoe Slooten kwamen klagen, 'heftich sprekende', dat het een intern-Friese aangelegenheid was, waar de Raad zich niet mee mocht bemoeien. Juist op dat moment waren twee attesten bij de Raad ingekomen, door meerdere personen getekend, waarin werd verklaard dat Harinxma en Andla de ingezetenen van Franekeradeel hadden beloofd hen van buitengewone belastingen te vrijwaren zolang de kwestie van Bootsma niet was afgedaan; van deze ontvanger en van vele pachters zou nog zoveel te vorderen zijn dat er genoeg geld was. Op grond van deze en andere 'favorable beloften' zouden Harinxma en Andla op de Landdag gekozen zijn. Harinxma werd ter verantwoording geroepen, hij kwam, maar ontkende en beweerde altijd zijn best voor de invoering van de middelen te hebben gedaan en de resoluties daartoe ook te hebben getekend. In 1635 had hij weliswaar gezegd dat Bootsma moest worden aangepakt en dat bij hem en bij andere ontvangers nog veel geld te halen zou zijn, 'maer dat men evenwel moest contributie geven, ende die vast setten, want dat de soldaten niet conden vasten, die moesten betaelt worden'. Door de beschuldiging flink in zijn eer aangetast, vroeg, nee eiste hij de namen te mogen weten van degenen die hem beschuldigd hadden. Later op de dag stuurde hij twee notarissen naar de Raad om die informatie alsnog op te eisen en zo zijn eer te kunnen verdedigen, maar de heren hadden ook hun eer, wensten niet op deze wijze bejegend te worden en weigerden opnieuw. Twee dagen later kwamen Pieter en zijn broer, raadsheer Homme Harinxma, met hetzelfde verzoek, en bezigden 'enige onmatige woorden'. Het rekest dat de beide edelen indienden was nog scherper gesteld. De Raad wenste een dergelijk geschrift niet in behandeling te nemen en gaf het terug. Overigens klapte Harinxma's medevolmacht Andla – onder druk gezet in de kwestie met Clingbijn – daarna uit de school door tegenover de Raad te beweren dat hij de resoluties van de middelen wel had getekend, maar Harinxma niet (met verwijzing naar het resolutieboek van Westergo), en dat Harinxma hem daarmee bij de gemeente zwart had gemaakt. Hij had ook veel boeren horen zeggen dat Harinxma wel degelijk beloofd had dat ze geen middelen hoefden te geven voordat de zaak van Bootsma was afgedaan. Een en ander was voor de Raad genoeg aanleiding om beide heren aan te geven bij het Hof.⁴⁴

Op maandag 6 maart begon een andere kwestie, die de verhoudingen in Ooster-

44 Op 13 febr.; daarna komt de kwestie niet meer in het Journaal van de Raad voor.

go nog verder zou vertroebelen. Grietman Frans van Eysinga van Tietjerksteradeel en zijn achterneef Tjalling van Eysinga⁴⁵ kwamen de Raad vertellen dat afgelopen vrijdag in de Kamer van Oostergo de stemming had plaatsgevonden voor een nieuwe raadsheer in het Hof als opvolger van wijlen Johannes Saeckma. De meerderheid van stemmen was gevallen op Frans' broer Ritske van Eysinga, zonder dat daartegen op enigerlei wijze was geprotesteerd; er waren slechts enige volmachten geweest die hun stem nog niet hadden willen uitbrengen. De volgende dag had echter een nieuwe stemming plaatsgevonden, gepaard gaande met 'kuiperijen en desgeleijks'. Daartoe was een volmacht teruggeroepen die de dag daarvoor al vertrokken was; diens medevolmacht had bij de eerste stemming voor de gehele grietenij gestemd. Bij deze tweede stemming werd procureur-generaal Johannes Scheltinga⁴⁶ tot raadsheer verkozen. De Eysinga's hadden hier tegen uiteraard geprotesteerd en wilden de kwestie nu ter beslissing voorleggen aan het Hof of eventueel aan andere rechtsgeleerden. Hun tegenpartij was daarentegen van plan van Gedeputeerde Staten de commissie voor Scheltinga als raadsheer te verkrijgen, en hem direct daarop in het Hof te introduceren. De Eysinga's verzochten de Raad alles in het werk te stellen om te voorkomen dat dit zou gebeuren, want dat zou de rust en enigheid in de provincie zeker niet ten goede komen. De Raad zou Gedeputeerde Staten moeten vragen om aan Scheltinga geen commissie te verlenen en aan het Hof om hem vooralsnog niet als raadsheer te introduceren. De Raad billijkte het verzoek van de Eysinga's om justitie te laten beslissen en beloofde er bij de genoemde instanties op aan te dringen niet te voortvarend en voorbarig te werk te gaan, maar adviseerde tevens met klem dat zij beslist naar een vergelijk moesten streven. In elk geval werd hun aangeraden zich te richten tot Zijn Genade (wat niet gebeurde, want de Eysinga's waren zeker geen vrienden van de stadhouder en hadden van hem weinig goeds te verwachten).

Scheltinga verklaarde voor de Raad desgevraagd dat de meerderheid in Oostergo hem nu eenmaal had gekozen, 'sonder dat hij daeromme groote moeyte met kuiperijen, veel min giften ofte ghaven' had hoeven doen. Gedeputeerde Staten waren eenstemmig over zijn verkiezing, hadden hem de eed al afgenomen, en 's middags zou de plechtige introductie in het Hof plaatsvinden. Scheltinga werd voorgehouden dat het beter was zijn introductie enkele dagen uit te stellen, om tot een vergelijk proberen te komen of de tegenpartij anderszins 'satisfactie' te geven, ter voorkoming van nog meer onenigheid. Hij gaf tot antwoord 'dattet hem wel evenveel is, maer dat het in sijn macht niet meer en staet, want dat hij voortgeport wort van sijne committenten, die het seer drijven, 't welk hij seght te moeten volgen'.

Alles draaide dus om de vraag of Gedeputeerde Staten de formele bevoegdheid

45 Alleen van Frans wordt aangegeven dat hij grietman was. Tjalling van Eysinga zal dus niet de Tjalling van Eysinga, die grietman van Rauwerderhem was, geweest zijn, maar de Tjalling van Eysinga die in 1639 grietman van Menaldumadeel zou worden (beiden waren achterneven van Frans).

46 Broer van Livius van Scheltinga, secretaris van de Staten.

bezaten om in een kwestie als deze een beslissing te kunnen nemen. De nieuwe instructie van het Hof bepaalde dat het Hof geen enkele macht in politieke aangelegenheden had, maar op de vraag van de Raad aan de Gedeputeerden waarop hun recht tot decisie dan stoelde, wist men geen eenduidig antwoord te geven. Wanneer de Gedeputeerden konden aantonen dat hun dit recht krachtens hun instructie of gewoonterecht toekwam, kon de Raad er vrede mee hebben. Dan zou de Raad helpen om de Gedeputeerden in dit recht te handhaven en kon de partij van de Eysinga's genoegdoening worden gegeven. Anders moest de Raad helpen bevorderen dat de kwestie aan Vrouwe Justitia werd overgelaten, 'soo Princen en heeren moeten doen'. Het enige wat de Gedeputeerden hierop te zeggen hadden was, dat de Raad zich niet diende te bemoeien met intern-Friese zaken. Ook de raadsheren van het Hof werd naar hun mening gevraagd. Zij toonden zich verlegen met de situatie: enerzijds waren zij gebonden aan de nieuwe instructie en dienden zij zich niet met de kwestie te bemoeien, ze wilden ook geen partij zijn, anderzijds was het een zaak 'in rechte bestaende', en zou het een taak van het Hof zijn om hierin een uitspraak te doen. Enig 'exempel van dergelijke questie' konden ze niet bedenken. Gedeputeerde Staten waren echter niet te vermurwen en accommodatie bleek onmogelijk. Dagenlang bleven de Eysinga's, bijgestaan door Hessel Roorda van Eysinga, grietman van Leeuwarderadeel (broer van Tjalling) en grietman Suffridus Saeckma van Dantumadeel, zoon van de overleden raadsheer, bij de Raad aandringen op interventie. De Raad wist de kwestie bij Gedeputeerden en het Hof enkele dagen hangende te houden, maar uiteindelijk aanvaardde Scheltinga 'bij provisie' zijn ambt als raadsheer, en moest de familie Eysinga – met drie grietmannen ruim vertegenwoordigd onder de Friese regenten – het onderspit delven. Zij kwamen er daarna enkele malen luid klagend bij de Raad op terug, maar steeds tevergeefs.⁴⁷

Terwijl kwesties als Andla versus Clingbijn en Eysinga versus Scheltinga de geoederen bezig hielden, werd geen enkele vooruitgang geboekt in de besluitvorming betreffende alle punten waarvoor de Raad naar Friesland was gekomen. Hoe de Raad ook heen en weer pendelde tussen het Collegie, de vergadering van de commissarissen, het Mindergetal en de vier Kamers, de Friese regenten waren niet vooruit te branden. Aan de heren in Den Haag werd geschreven dat men in Leeuwarden alles deed wat mogelijk was om de legerlasten en dergelijke betaald te krijgen. Op deze Landdag zou dat niet meer lukken, maar wellicht was de Landdag die binnenkort beschreven zou worden minder recalcitrant. De heren in Leeuwarden wilden wel graag van dit 'fascheux ende meer als moeyelijck ende onpatientich' werk verlost zijn, maar het doel was alleen te bereiken, 'opt best gaende, als met gestadich aenhouden ende sterck deurdringen mettet respect ende aensien' van de Raad van State. Anders moest er beslist 'autoriteit' worden gebruikt. Frederik

47 Op 18 en 19 mei 1637, nadat het Hof zijn 'oude' instructie had teruggekregen, probeerden de Eysinga's het opnieuw, maar ook toen kregen zij geen gehoor en kreeg het Hof hun zaak niet in behandeling. Ritske van Eysinga werd overigens op 23 maart 1639 grietman van Kollumerland.

Hendrik was gevraagd om boven de drie extra compagnieën die al waren gekomen, nog zes compagnieën te sturen.

Een dag later, op 9 maart, kwam bericht van Frederik Hendrik dat hij patent had verleend om zes compagnieën uit verschillende garnizoensplaatsen naar Friesland te laten komen. In overleg met Hendrik Casimir werd besloten de twee compagnieën die uit Emden kwamen in Harlingen te legeren, die uit Deventer in Dokkum, die uit Kampen in Sneek, die uit Zutphen in Bolsward en die uit Zwolle in Stavoren. Nu was de Raad in staat autoriteit te gebruiken bij de invoering van de gemene middelen én bij de wetsverzetting die in de Steden doorgevoerd moest worden. Intussen stelden Oostergo en Westergo de kwestie van de kloostermeiers uit tot de nieuwe Landdag, terwijl Zevenwouden akkoord ging met het voorstel van de Raad.⁴⁸

Toenemende gramschap

Terwijl soldaten Friesland binnenmarcheerden, kwamen op vrijdag 10 maart drie afgevaardigden uit Harlingen namens de ‘oude’ magistraat en de kerkeraad – die dus op de hand van de in 1635 afgezette regenten was – bij de Raad om te rapporteren over de toenemende onenigheid in hun stad, die mede door de eerder genoemde beroepingskwestie van een predikant nu echt op uitbarsten stond. Ze leverden een rekest in met meer dan honderd handtekeningen.⁴⁹ De Harlingers klaagden vooral over burgemeester Keth, die de belangrijkste oorzaak zou zijn van alle ‘turbul’.⁵⁰ Er was een opruiend ‘boecxken van de gulden vryheyt’ uitgegeven, waarvan hij de auteur zou zijn.⁵¹ De Raad gaf hun de ‘goede vertroostinge’ dat er aan een oplossing van het probleem werd gewerkt.

Diezelfde dag werden alle volmachten in de Kamer van Oostergo bijeengeroepen, waar ze te horen kregen dat de Raad nu eindelijk antwoord verwachtte op de twee ingediende proposities. ’s Avonds vernam de Raad dat de volmachten van plan waren de volgende dag te vertrekken zonder enige resolutie te hebben genomen. Overwogen werd om de volgende dag de reeds vertrokken volmachten met soldaten te laten halen en de poorten gesloten te houden om te voorkomen dat er

⁴⁸ Die dag werd de Gedeputeerden verteld van de komst van het krijgsvolk, dat ten dele reeds was aangekomen. Toen de Staten geruchten hoorden dat er veel krijgsvolk te voet en te paard de provincie inkwam, wilden ze bij monde van o.a. Roorda en Hottinga graag weten wat de reden daarvan was, omdat het veel onrust teweeg bracht. De Raad zei niet te weten van veel krijgsvolk te voet en te paard; er was slechts sprake van zes compagnieën te voet boven de drie die onlangs waren gekomen. Roorda en Hottinga wisten het al of hadden het kunnen weten, want zij waren beiden lid van Gedeputeerde Staten.

⁴⁹ Zie ook de brief van ds. Wesselus Acronius aan Hendrik Casimir, Harlingen 1 maart 1637; KHA, AHC inv. nr. 111.

⁵⁰ Zie over Keth: Kuiken, ‘Harlinger en Bildtse doopsgezinden’, 20-22.

⁵¹ Zie p. 238.

nog meer zouden weggaan, maar vanwege de zaterdagse marktdag werd dit niet uitvoerbaar geacht. Gedeputeerde Staten kwamen aandienen dat de normale tijd van de Landdag van vorig jaar al lang verstreken was, dat het niet de moeite waard was om nog te proberen iets met de oude Landdag te bereiken, en dat een nieuwe Landdag moest worden uitgeschreven. Daar had de Raad geen oren naar. Onder-tussen kwam bericht dat de vier compagnieën uit Overijssel zonder problemen waren ingekwartierd.

Daarna werd met de stadhouder overlegd wat te doen met de afgezette magistraatspersonen. Besloten werd de kwestie bij wijze van propositie voor te leggen aan de Landdag, om de reacties van de volmachten te peilen. Gedeputeerde Staten werd tevens gevraagd hoe opgetreden moest worden tegen het ergerniswekkende verschijnsel van vertrekkende volmachten. Men werd het erover eens om boden uit te zenden om hen 's maandags terug te laten komen, of anders passende maatregelen te nemen. Vervolgens kreeg de Raad van de volmachten van Zevenwouden eindelijk een antwoord op de vraag waarom de Staten de gemene middelen, die in 1632 en 1634 waren ingewilligd, daarna weer hadden afgeschaft. De schuld werd door Zevenwouden geheel gelegd bij de drie andere kwartieren (die op deze vraag nog niet hadden gereageerd en dat, ondanks veel aandrang van de kant van de Raad, ook niet meer zouden doen). Die zouden het volk hebben opgeruid door vlak voor het begin van de Landdag van 1635 het gerucht te laten rondgaan dat bij ontvanger Bootsma 'vele tonnen schats schuylden daar uit men de oorlogslasten soude kunnen hoeden', en dat de nieuwe middelen dus niet nodig waren. Ook voor de onwet-tige wetsverzet in de steden en voor de nieuwe instructies voor het Hof en de nieuwe ontvangers waren de andere kwartieren verantwoordelijk, waardoor zij het land 'in soo grooten achterheyt als voor oogen is hebben laten vervallen, sonder dat men met ernst heeft willen besoigneren over genoegsame middel van contributien'. Dit alles was gebeurd buiten toedoen van Zevenwouden, die altijd bereid zouden zijn geweest om nieuwe middelen in te voeren.

Op 14 maart verschenen de heren van de Raad in de vergadering van de gezamenlijke volmachten. Ze bedankten hun gastheren dat inmiddels het reglement op de te collecteren speciën eindelijk was aangenomen en drongen er op aan dat ook de lijsten nu spoedig mochten worden vastgesteld. Voorts werd de propositie gelezen betreffende de verkoop van onder meer het Nieuwe Bildt, het Slijk bij Dokkum en de heerlijkheid Visvliet.⁵² Intussen diende 500.000 of ten minste 400.000 gulden geleend te worden om de ergste financiële nood te lenigen, voornamelijk met betrekking tot de legerlasten.⁵³

De dag daarop werd de zitting voortgezet, en werd door Van der Capellen, de president van de Raad, het meest gevoelige punt aan de orde gesteld, dat van de

⁵² TR, SHA inv.nr. 370.

⁵³ SSO II, 430b-431a.

Afb. 18 Portret van Alexander van der Capellen. Gravure van R. Vinkeles uit 1777, 'naar het origineele pourtrait in de famielie berustende'.

wetsverzetten in de Steden.⁵⁴ Onze voorouders, sprak hij, hebben met elkaar een onverbrekkelijk verbond gesloten tegen de Spaanse tirannie (de Unie van Utrecht), en in hun wijsheid ook bepaald dat onenigheid binnen een gewest zou moeten worden beslist door de andere provincies en bondgenoten, om zo te voorkomen dat 'daarmede de bant van de Unie ontbonden, de macht vermindert, en onse vijanden voordeel gegeven' zou worden. Op deze wijze zijn in meerdere provincies van tijd tot tijd grote conflicten 'wijsselijk weggenomen', maar ondanks alle pogingen die tot nu toe in het werk zijn gesteld is dat hier nog steeds niet gelukt, en de bondge-

⁵⁴ TR, SHA inv.nr. 370.

noten worden steeds ongeruster over de grote financiële wanorde en de onderlinge verdeeldheid in Friesland. Onverdraaglijk was vooral dat in Oostergo en Westergo 'enige weinige personen, andere aan haar allenckskens treckende' zich niet ontzien hadden om de macht over negen van de elf steden te usurperen, zonder instemming van het kwartier van Zevenwouden of van de Steden zelf. In deze steden had men 'buiten tijts ende sonder schijn van publieke interesse' de magistraten afgezet 'door opritsinge van de Gemeente ende employ van de militaire handt' en deze 'naer haer appetijt' vervangen door personen die daartoe vaak niet eens gekwalificeerd waren. Bovendien was voor de steden 'een nieuwe forme van regeringe noyt in Friesland gekent' ingesteld. Vervolgens was de chaos op financieel gebied alleen nog maar toegenomen. Daarom werden de Staten vanwege de Staten-Generaal, Zijne Hoogheid (Zijne Genade werd niet genoemd) en de Raad van State ernstig vermaand om met terzijdestelling van 'alle privee insichten ende voordelen' de magistraatsbestelling in de genoemde steden in de vroegere staat, en de afgezette magistraten in hun ambten te herstellen. Zo niet, dan moest de kwestie ter beslissing aan de Raad worden overgelaten, die hiertoe op grond van de Unie door de Staten-Generaal was gemachtigd.

Zo gemakkelijk liet de heersende factie in Oostergo en Westergo zich echter niet door de Raad aftroeven en inpakken. De volgende dag verschenen namens de Stedenkamer enkele volmachten bij de Raad, dr. Petrus Gabinnius Æminga van Bolsward, dr. Matthias van Vierssen van Sneek en Frerick Gerritssen van Dokkum. De propositie was hun rauw op het dak gevallen, zo werd gezegd, en van klachten over de gebeurtenissen in 1635 was hun niets bekend. Destijds hadden ze de vrijheid van de Steden verzocht, om zo van het Hof, dat de Steden 'genoegsaam in slavernij hield', verlost te zijn, en dit was door de Staten toegestaan. De Raad nam dr. Vierssen even apart om hem te vragen waarom hij in 1635 met de wetsverzetting was meegegaan, terwijl hij toch een 'oudt regent' was, die bij het Hof onder ede stond. Vierssen verklaarde dat hij weliswaar had nagestreefd om onder de macht van het Hof uit te komen, maar dat hij ertegen was geweest dat Oostergo en Westergo zich er mee bemoeiden en dat hij er ook tegen was geweest dat de magistraat buitentijs veranderd werd. Waarom de plattelandskwartieren zich de kwestie aanmatigden, wist hij niet, of het moest zijn geweest 'om enige heurer kuiperije te beter te drijven, met de sake van Bootsma, of desgelijks'. Hij zei 'dat hij alijt oprecht gegaan heeft, en geerne soude sien dat een ieder also dede'. De drie volmachten van de Steden werd vervolgens te verstaan gegeven dat de wetsverzetting van 1635 hoe dan ook ongerijmd was geweest, en wat onwettig was gedaan, wettelijk moest worden hersteld.

Terwijl de Raad zich de dagen daarop beraadde welke stappen nu moesten worden genomen, kwam opnieuw een gezelschap van 'gedepossideerde' regenten uit Sneek, Dokkum en Harlingen onder leiding van Reinolt van Inthiema uit Workum klagen. Bovendien vernam de Raad dat de volmachten van de Steden hun zetels op

de Landdag wilden behouden en daarom van plan waren een verbintenis aan te gaan met de volmachten van Oostergo en Westergo, die er uiteraard ook belang bij hadden dat de zittende volmachten van de Steden gehandhaafd bleven. De Raad ontbood daarop dr. Æminga, die op dat moment presideerde in de Stedenkamer. Hem werd voorgehouden dat dit niet de rechte weg was, en dat de Steden op deze wijze 'so genoegsaem als onder de landen' gebracht zouden worden. Æminga zei echter dat hij er niets aan kon veranderen, omdat de meeste volmachten hiertoe instructie uit hun steden hadden gekregen.

In overleg met de stadhouder besloot de Raad een samenspanning van volmachten van steden en grietenijen te voorkomen door met harde hand in te grijpen, te beginnen in Sneek. Maar dan moest de Landdag reeds gescheiden zijn. Dus probeerde de Raad voor het eerst niet om de volmachten bijeen te houden, maar ze te laten vertrekken. In de plenaire vergadering van de Landdag werd de zaak op scherp gesteld. Er werden maar geen resoluties op de voorgestelde punten genomen, ook omdat enige volmachten steeds verklaarden 'dat hare procuraties uit zijn'. Wat kan de Raad nog van deze Landdag verwachten? Vinden de volmachten zich gekwalificeerd genoeg om onder meer te besloffen op de consenten van dit jaar, de middelen om die te kunnen betalen, en de legerlasten te fourneren? Anders is er geen andere mogelijkheid dan een nieuwe Landdag uit te schrijven, aldus de Raad. 's Avonds kwamen de grietmannen Lycklama en Baerdt zeggen dat de Zevenwouden de Landdag voor beëindigd hielden. Een dag later werd dit ook verklaard door enige volmachten uit Westergo, onder wie Herema en Walta, en door de Eysinga's 'en die heure partije houden' in Oostergo. Ook veel volmachten van de Steden kwamen vertellen te zullen vertrekken.

De zaak werd er voor de Raad niet eenvoudiger op toen de genoemde volmachten van Westergo (Herema, Walta en consorten) kwamen meedelen dat in hun Kamer dr. Clingbijn het ambt van Gedeputeerde had neergelegd en dat de andere volmachten daarop dr. Horatius Domans in zijn plaats hadden gekozen. Domans was, onder protest van Herema en Walta c.s., meteen in het Collegie geïntroduceerd en had de eed al afgelegd. De Raad voelde zich niet weinig gepasseerd, want na heel veel gepalaver – waaraan we stilzwijgend voorbij zijn gegaan – was het lang slepende conflict tussen Clingbijn en Andla eindelijk ter beslissing voorgelegd aan de Raad, die daarin evenwel nog geen beslissing had genomen. Nu de Landdag in feite reeds was beëindigd had de partij van Clingbijn de euvele moed gehad alsnog haar zin door te drukken en vóór de Raad het in de gaten had een opvolger voor Clingbijn te kiezen en te introduceren. De Raad verzocht Domans nu dringend om afstand te doen van zijn zetel in het Collegie, maar deze verklaarde dat hij dat niet buiten zijn 'committenten' om kon doen en meende dat deze hem wel zouden maintaineren. Deze poging om tijd te winnen werd door de Raad gepareerd door Domans in zijn logement in verzekerde bewaring te stellen door een sergeant met een achttal soldaten.

Op hoge benen kwamen daarop de volmachten (Watze van) Camminga, Abraham Roorda, Hottinga, Jongema en Frerick Gerritsen bij de Raad, om te beweren dat 'de heeren Staten' zich verbaasden dat de Raad zich bemoeide met aangelegenheden die alleen hun als 'heren Staten' aangingen. Domans was op 'absolute' resignatie van Clingbijn met meerderheid van stemmen gekozen en daarna rechtmatig geïntroduceerd. De inlegering van soldaten bij Domans druiste in tegen de privileges van de Staten. De heren van de Raad brachten daar tegenin dat zij ervan uitgingen dat de Landdag was gescheiden, want dat was zowel mondeling als schriftelijk verklaard door meerdere volmachten van Oostergo en Westergo, door de volle Kamer van Zevenwouden en door vele volmachten van de Steden. Een dergelijke reactie van de 'Staten' hadden ze dus niet verwacht en konden ze niet serieus nemen. Andla en Clingbijn hadden voor hun personen het geschil nu eindelijk, na lang slepend te zijn geweest en na vele pogingen van de Raad om tot een schikking te komen, ter beslissing opgedragen aan de Raad; van een resignatie van Clingbijn buiten de Raad om kon dus geen sprake zijn, en de gehele procedure strekte tot kleinachting van de Raad. Die had hierin wel degelijk een taak, want 'enige notable leden' van Westergo hadden met een beroep op de Unie de hulp van de Raad ingeroepen en zich aan het oordeel van dit college onderworpen.

De Staten waren nog gewoon bijeen, repliceerden Camminga en de zijnen, en met meerderheid van stemmen was besloten de beraadslagingen in de Kamers voort te zetten. Maar dan, zo reageerde de Raad gevat, kon toch gewoon worden doorgegaan met het nemen van besluiten over de consenten, de middelen en andere urgente zaken? De heren waren echter van mening dat de Staten 'van de middelen so veel gedaan hebben als nu ten dienste van den lande heeft kunnen geschieden' en dat daarover op de volgende Landdag verder vergaderd moest worden. De Landdag bleef slechts bijeen om enkele lopende zaken af te doen. Van submittie van de kwestie aan de Raad zeiden ze in Westergo niets te weten, en Domans was nu de opvolger, punt uit. Roorda voegde daar nog aan toe dat de ingezetenen best bereid waren om de contributies te dragen, maar wanneer ze zouden zien hoe de meerderheid van Westergo door de Raad gedwarsboomd werd, zou die bereidheid afnemen en zou zelfs sprake kunnen zijn van toenemende onrust. Wanneer de Raad op de ingeslagen weg doorging, zo sprak hij dreigend, zouden de Staten er ook aan kunnen denken om hun toevlucht elders te zoeken. De Raad daarentegen was er van overtuigd dat de acte van submittie van Andla en Clingbijn in de Kamer van Westergo bekend moest zijn, aangezien deze aldaar aan de secretaris van de Raad was vertoond. En wanneer de volmachten zouden gaan klagen bij de Staten-Generaal (want waar zouden ze anders hun toevlucht moeten zoeken?), dan was dat hun goed recht, 'de Raedt macht lijden' (uiteraard werd naar Den Haag geschreven dat men daar geen geloof moest hechten aan enig 'quaed rapport'). Ten slotte kwamen de Friese heren in hun gesprek met de Raad nog met de mededeling dat de Staten bezig waren om een verdediging betreffende de magistraatsbestelling op schrift te

stellen en dat men daarop van de Raad een prompt en gefundeerd antwoord verwachtte; ondertussen diende de status quo gehandhaafd te blijven. Snedig en ongetwijfeld ook geïrriteerd zei de president van de Raad daarop, dat het te wensen ware geweest dat de Staten op de vele en herhaalde proposities van de Raad een dergelijk prompt antwoord zouden hebben gegeven.

's Avonds vernam de Raad dat enkele volmachten van Oostergo en Westergo samen met drie en een halve stad besloten hadden om de Landdag voort te zetten. Ongetwijfeld werd er samengespannen tegen maatregelen die de Raad in petto zou kunnen hebben ten aanzien van de magistraatsbestelling. Daarom besloot de Raad om voor de volgende dag, zondag 19 maart, na de preek, Gedeputeerde Staten bijeen te laten komen. In aanwezigheid van Zijne Genade werd toen met eenparige stemmen besloten op 17 april 1637 de nieuw gekozen Landdag te beschrijven en in de beschrijvingsbrief expliciet te bepalen dat kloostermeiers en meiers van rooms-katholieke eigenaars – ook al waren die meiers 'van onse religie' – niet mochten stemmen, 'directelijck noch indirectelijck'. Ook in de toekomst zouden deze bepalingen moeten worden onderhouden. Bovendien werden de bepalingen nog maar eens herhaald dat volmachten 'volcoomelijcken gelasticht' dienden te zijn en besluiten moesten nemen 'sonder daer over enige ruggespraecken met haer commitenten te holden, ofte nader advijs te versoecken'.⁵⁵ Abraham Roorda, op dat moment president van het Collegie, bracht nog naar voren dat de 'oude' Landdag nog in het geheel niet gescheiden was, dat de volmachten met pluraliteit van stemmen hadden besloten door te gaan en dat ze de volgende dag in competent getal zouden gaan vergaderen. De leden van de Raad wisten hun geduld te bewaren en brachten daar opnieuw tegenin dat er geen sprake kon zijn van een meerderheid, dat de Landdag was gescheiden, en dat geen resoluties meer konden worden genomen. Roorda beschuldigde de Raad ervan op deze manier aanleiding te geven tot nog meer onrust in de provincie. De secretaris noteerde dat dit door de Raad 'niet voor goet en is opgenomen' (in feite waren ze dus furieus), omdat de Raad juist was gekomen om alle factiestrijd weg te nemen. Roorda kreeg geen bijval van andere Gedeputeerden, waarop hij niets meer wist te zeggen dan dat hij als particulier toch wel 'mocht spreken voor sijn vaderlant'.

⁵⁵ Het voorstel van de Raad om tevens de meiers van 'pastooren, vicarien, mennisten en dergelijke' uit te sluiten, kreeg daarentegen geen gehoor bij de Gedeputeerden. Het ging hierbij om de meiers van kerkelijke goederen, niet alleen pastorie- en vicariegoederen, maar ook om de meiers van het grondbezit van doopsgezinde gemeenten. Ook de Bildtmeiers, zo zeiden zij, dienden hun stemrecht te behouden, hoewel het Landschapsmeiers waren, want deze boeren hadden sinds jaar en dag toegang tot de Landdag gehad. In de resolutie werd 'bij advijs van de Raden van State ... vastgesteld, dat van nu voortaan, soo int formeren van de uitschrijvinghe tot eenighe Landtsdagen, als int admitteren en approberen van procuratien van volmachten tot deselve vergaderinghe, praeciselijck sullen worden gevolget en sonder eenige particuliere insichten in alle sijne leden onderhouden de resolutien van den 22 febr. 1616 ende 8 febr. 1637 slaende opt stemmen van papisten ende clooster-meijers ...'; TR, GBF inv.nr. 2319 f. 157r (res. GS zondag 19 maart 1637); *CHB* V, 408. Zie voor de resolutie van 1616 p. 64 en voor die van 1637 p. 275. In de resolutie van 1616 werd het stemmen door meiers van rooms-katholieke eigenaren evenwel minder expliciet verboden dan de Raad van State volgens het Journaal voor ogen stond.

Restauratie in de negen steden

Die zondagmiddag 18 maart 1637, aan tafel bij Sijne Genade, werd door de Raad van State de knoop doorgehakt. Om te voorkomen dat de nog aanwezige of terugkerende volmachten van de twee Goën en enkele steden, die de ‘pretense’ Staten vormden, het verzet konden organiseren, werd besloten in de negen steden onverwijld de verandering van de magistraatsbestelling en de wetsverzetting door te voeren. De heren Bruyningh en Schotte zouden samen met Eyckbergh naar Sneek afreizen; voor alle zekerheid bleven Van der Capellen en Gruys in Leeuwarden achter. Bij aankomst in de betreffende steden moest er voor worden gezorgd dat de burgerij niet in de wapenen of op de been kwam en dat de poorten werden gesloten. Nadat naamlijsten van zowel de oude als de nieuwe magistraat en gezworen gemeente waren opgeëist, moesten de in 1635 afgezette regenten zo mogelijk in hun ambten worden hersteld. Naar de Landdag moesten ‘nieuwe’ regenten afgevaardigd worden. In het reglement en het eedsformulier voor magistraat en vroedschap moest, wanneer dat nog niet het geval was, de bepaling worden opgenomen dat van de regenten de professie van de ware gereformeerde religie en een belofte om de middelen te handhaven geëist werd.

In elke stad werd de vroedschap ‘perpetueel’, dat wil zeggen dat de vroedschappen voor het leven werden benoemd. Zij moesten ten aanzien van religie en goedheid gekwalificeerd zijn en zich door middel van coöptatie aanvullen, een en ander ‘nae de voet van Hollant’. In plaats van gezworen gemeenten kwamen er dus ‘echte’ vroedschappen, zoals men die in Holland kende. Ongetwijfeld gebeurde dit om de invloed van de ‘brede burgerij’ te verminderen en aldus meer stabiele verhoudingen te scheppen.⁵⁶ Zo nodig moest, zeker in de kleinere steden, de nieuwe vroedschap kleiner worden dan de gezworen gemeente, die vaak te groot was. Magistraten werden ‘tot vrije dispositie van de vroedschap’ uit die vroedschap gerekruteerd. Bij een vacature in de magistraat moest een dubbeltal worden voorgedragen aan de stadhouder, die daaruit dan de opvolger koos. Deze bepalingen zouden worden vastgelegd in een reglement, gezegd door de Raad van State, met belofte dat de Staten-Generaal zo spoedig mogelijk een definitief octrooi op de magistraatsbestelling zouden verlenen.

In Sneek werden Bruyningh en Schotte zonder problemen ontvangen. Ongetwijfeld was dat mede een gevolg van het feit dat er tien dagen eerder al een compagnie uit Kampen was gelegerd en dat in het kielzog van de Raad nog een andere compa-

⁵⁶ De Friese steden gingen nu dus over van het ‘Oostnederlandse model’ (met een gezworen gemeente) naar het ‘Westnederlandse’ (met een vroedschap). Zie over deze vormen van stedelijk bestuur Gabriëls, ‘Patrizier und Regenten’, 47; ‘Regenten en regering’, 10-11; Prak, ‘Verfassungsnorm’; Streng, ‘Stemme in staat’, 95 vv. en Frijhoff en Spies, *Bevochten eendracht*, 193-194. Alleen de Dokkumer vroedschap bleef een uitzondering: de vroedschappen daar vulden zichzelf niet aan door middel van coöptatie, maar werden (als vanouds) gekozen door de burgers in de vier espels.

nie én honderd musketiers uit Leeuwarden waren meegekomen.⁵⁷ Met enige plichtplegingen werd er de wet verzet. De bepaling dat de raadsbestelling alleen aan de stadhouder werd gegeven, en niet opnieuw aan stadhouder én Hof, bleek een tactische zet van de eerste orde, want de zittende regenten verklaarden 'dat sij niet weder onder 't jock van 't Hoff geerne soudén comen'. Omstandig werd door de heren van de Raad uitgelegd dat de steden in 1635 van de regen in de drup waren gekomen, toen het juk van het Hof was vervangen door de breidel van de plattelandskwartieren. De zittende regenten waren 'eerlijke luiden', die een plaats in de stadsregering verdienden, al was er in de nieuwe en vrij kleine vroedschap geen zetel voor iedereen. De 'gedepossideerde' regenten werden daarop in hun ambten en eer hersteld. Vanaf de pui van het stadhuis werden het nieuwe regeringsreglement en de namen van de nieuwe regenten afgelezen, 'ten aanhoren van een grote menigte van volk, sonder de minste alteratie te tonen'. De nieuwe regenten werd de eed afgenomen, uitgezonderd burgemeester Vierssen, die dankzij de getoonde 'moderatie' gehandhaafd bleef. 's Avonds werden de 'stads kannen met wijn aande heren vereert'.⁵⁸

Daarop vertrokken de heren naar Bolsward, de soldaten die mee naar Sneek waren gekomen vooruitsturend. Daar was iets meer discussie dan in Sneek, maar al met al was de taak van de Raad ook hier binnen twee dagen volbracht. Ook in Bolsward beseftte men volgens de notulen van Eyckbergh 'dat die van de landen de Steden de vrijheit niet kunnen geven, of moesten daarover heersen, en so konden se die ook weder nemen', en dat een octrooi van de Staten-Generaal meer vrijheid bood. Opmerkelijk was dat een gezworen gemeensman, die in de vroedschap zou komen, bekende niet gedoopt te zijn toen hij het reglement hoorde lezen. Hij excuseerde zich, en in zijn plaats werd een ander gekozen. Ook in IJlst, dat toen aan de beurt was, werd de wetsverzetting tot wederzijds 'contentement' geregeld.⁵⁹

Terug in Leeuwarden leek de grootste bedreiging niet uit de Steden te komen, maar van de tot dan toe heersende factie op de Landdag. Toen op 25 maart 1637 bij de stadhouder aan tafel verslag werd gedaan van de verrichtingen in Sneek, Bolsward en IJlst, kwam een informant melden dat de oude volmachten opnieuw beschreven waren om op het Landschapshuis te verschijnen, teneinde de veranderingen in de Steden te stoppen. Een Leeuwarder burgemeester had gezegd dat hiertoe zo nodig de burgerij in de wapenen gebracht zou worden. Om het zekere voor het onzekere te nemen, liet de stadhouder een compagnie ruiters uit Groningen overkomen (in Friesland was alleen voetvolk aanwezig, en ruitelij boezemde ongetwijfeld meer ontzag in).

⁵⁷ Zie de brief van J. van Oenema aan Hendrik Casimir, Sneek 19 maart 1637; TR, SHA inv.nr. 370.

⁵⁸ Die dag, 20 maart, werd Domans ontslagen van de soldaten op belofte dat hij in zijn herberg zou blijven en met de Raad zou overleggen.

⁵⁹ Vanwege het 'quaed weder' werd in IJlst ook de wetsverzetting in het kleine Sloten geregeld door afspraken te maken met de in IJlst aanwezige burgemeester Oosterzee. In Sloten waren geen klagers, en dat was geen wonder, gezien 'het volck daer al meest verstorven is geweest' (ongetwijfeld door de pest).

Intussen waren de heren Van der Capellen en Gruys in Harlingen geweest om ook daar de wet te verzetten. Hoewel beide partijen onder de burgerij 'uit haet tegen enige' maar moeilijk tot accommodatie te brengen waren, liep alles zonder al te veel commotie af, zo werd bij terugkomst in Leeuwarden gerapporteerd.⁶⁰ Vervolgens waren Dokkum, Workum, Hindeloopen en Stavoren aan de beurt. Van der Capellen en Gruys gingen naar Dokkum, Bruyningh en Schotte zouden – op terugreis naar Holland – de Zuiderzeesteden aandoen. Van der Capellen zou daarna ook naar Holland vertrekken om rapport uit te brengen; Gruys zou naar Groningen gaan. Totdat de heren tegen de aanstaande Landdag zouden zijn teruggekeerd moest Eyckbergh achterblijven om de zaak in overleg met de stadhouder in de gaten te houden, en vooral te voorkomen dat er op het Landschapshuis door volmachten vergaderd werd. Overigens kwam kort daarop de zo vaak verzochte versterking uit Den Haag in de persoon van de heer Swaenswijck, zodat Eyckbergh toch niet alleen in Friesland achterbleef.

Voor vertrek werd eerst nog gesproken met de vier burgemeesters van Leeuwarden en met Gedeputeerde Staten. De burgemeesters werd voorgehouden dat het hardnekkige gerucht ging dat de Raad ook de vrije magistraatsbestelling van Leeuwarden en Franeker zou willen veranderen. Dat was zeker niet het geval, want deze steden hadden al een octrooi van de Staten-Generaal. Een burgemeester sprak 'al wat scherp' over de veranderingen in de andere steden, maar verzekerde de Raad dat er niets te duchten viel en dat de burgerij 'hier wel en vredich is'.⁶¹ Daarop werd besloten de ruiters uit Groningen terug te laten keren om geen verdere aanstoot te geven of achterdocht te wekken. Met Gedeputeerde Staten werd, in aanwezigheid

60 Zie ook de brief van Gerrit Keth aan Hendrik Casimir, Harlingen 23 maart 1637; KHA, AHC inv.nr. 111.

61 Dat was dan niet de verdienste van de Leeuwarder advocaat dr. Tarquinius Solcama, die op 27 maart enige opschudding in zijn stad verwekte. In een eerder proces was hem door het Hof van Friesland onrecht aangedaan, zo meende hij. Hij had verklaard dat hij nu wel begreep dat het Hof, dat hem getracht had te ruïneren, 'met passien beladen' was en dat alleen maar omdat hij 'een woord ofte twee' had gezegd over de kwestie-Bootsma. Hij had het vooral gemunt op de raadsheren Nauta en Scheltinga. Nauta's grootvader zou een 'paep' (priester) zijn geweest en Scheltinga zou bevriend zijn met zijn, Solcama's, tegenpartij. Beiden hadden dus nooit in zijn zaak mogen 'adviseren'. 's Avonds had Solcama op straat 'Verraet Verraet Verraet' geschreeuwd, waardoor zich een flinke menigte had verzameld. Thuis gekomen, op de hoek van Kleine Hoogstraat en Grote Kerkstraat, 'op Cammingahorn', had hij vanuit een venster wel een halfuur lang een scheldkanonnade gehouden tegen de stadhouder en enkele raadsheren. 'Sijn Genade mochte zijn eiigen gat lickē', had hij onder meer uitgeroepen, waarop enkele jongens gevat terugriepen 'solde Sijn Genade dat doen, so solde mijn heer een cromme rug crigen'. De raadsheren Van den Sande en Andreae schold hij uit voor 'schelmen, narren ende dieven'. Zijn buurman Andreae (tegenwoordig Grote Kerkstraat 212, woonhuis schrijver dezes) zou het 'roer' zijn van Zijne Genade, waardoor 'Sijne Genade anders niet dorste doen als de heere Andree liefde' (de stadhouder en Andreae stonden inderdaad in regelmatige correspondentie, zie KHA, AEC inv.nr. 226). Hij zou de oorzaak zijn van het 'onheil van veeler burgeren' en 'daerom waerdich dat men sijn huijs onder voeten scheurde'. Solcama riep naar de omstanders 'wil iemme mij helpen, ick wil d'eerste wel wesen om sulx te doen'. Hij ontkende naderhand dergelijke woorden gebezigd te hebben, maar wanneer wettelijk zou worden bewezen dat dat wel het geval was geweest, zou niet hij maar 'de wijn' gesproken hebben. Solcama, die als advocaat bij het Hof van Friesland volgens zijn eed verplicht was het Hof te respecteren, werd op 13 mei 1637 veroordeeld tot royement uit de *Matricula Advocatorum* en voor drie jaar uit de provincie verbannen. Pas op 28 febr. 1638 werd hij vrijgelaten; TR, AHF inv.nr. 7497.

van Zijne Genade, duidelijk afgesproken dat zij er op moesten toezien dat er niets werd ondernomen tegen hetgeen door de Raad zo moeizaam tot stand was gebracht en dat de uitschrijvingsbrieven voor de nieuwe Landdag direct moesten uitgaan.

De wetsverzetting in Workum, Hindeloopen en Stavoren werd probleemloos doorgevoerd, maar de zittende magistraten in Dokkum, die ‘met vele borgeren ge-completeert’ hadden, lieten zich niet zo gemakkelijk aan de kant zetten. De Raad had dus dwang moeten toepassen. De militaire commandant van Dokkum had bevel gekregen om in de woonhuizen van afgezette regenten die zich toch met stadszaken gingen bemoeien, op verzoek van de nieuwe magistraat, een half dozijn soldaten te laten ‘logeren’.⁶²

Sinds 31 maart 1637 stonden de in Friese zaken onervaren Swaenswijck, een burgemeester uit Gouda, en secretaris Eyckbergh er alleen voor. Op zondag 2 april werd Eyckbergh bij de stadhouder ontboden, die vertelde gehoord te hebben dat door enkele oude volmachten van Oostergo en Westergo plannen werden gesmeed om weer te gaan vergaderen, en dat Gedeputeerde Abraham Roorda de uitschrijvingsbrieven voor de Landdag al dagenlang ongetekend liet liggen. De volgende dag werd Roorda daarop aangesproken. Die zei hierop dat het Collegie momenteel niet vergaderde, en dat het wachten was op de terugkomst van Douwe van Hottinga – eveneens een notoire dwarsligger –, die zou gaan presideren. Eyckbergh hield Roorda voor dat een en ander gerapporteerd zou worden, maar dat liet hem ogenschijnlijk koud. Roorda en Hottinga wilden uiteraard tijd winnen, want wanneer de uitschrijving eenmaal was gedaan, kon hun factie geen bijeenkomst meer laten plaatsvinden van de oude volmachten, die intussen in de stad arriveerden en in hun herbergen bijeenkwamen.

Op woensdag 6 april werden de geruchten van een op handen zijnde vergadering op het Landschapshuis sterker en nam de spanning toe. Eyckbergh liet zich aandienen op het Collegie, om de uitschrijvingsbrieven onverwijld te laten tekenen en uitgaan, maar Roorda, die de brieven onder zich hield, was niet aanwezig en kon in de stad ook niet worden getraceerd. De volgende dag liet Roorda zich ’s ochtends vroeg wél door Eyckbergh vinden, die de brieven ‘heftich’ vorderde, en waarschuwde dat wanneer er iets buiten de Raad om gebeurde, hij, Roorda, daarvoor ter verantwoording zou worden geroepen. Op het Collegie eiste Eyckbergh opnieuw dat de brieven ondertekend en verstuurd werden en dat eerst de stadhouder in de vergadering werd geroepen, om te kijken of de tekst niet veranderd was. De stadhouder kwam, de brieven kwamen voor de dag en werden gelezen, en nogmaals werd gevraagd of de ondertekening nu kon plaatsvinden. Roorda excuseerde zich,

⁶² Op 27 maart kwam de gewezen predikant van Dokkum, Vincentius Hempenius, zijn beklag doen bij de Raad. Bij de gebeurtenissen in 1635 was hij door de magistraat plompverloren de stad uitgezet en was ‘sijn huysraet ende goet in een vuyle schuyt gesmeten, ten deele bedorven ende ten deele genomen’. Nu de magistraat van Dokkum veranderd zou worden, wilde hij schadevergoeding, maar de Raad oordeelde dat het moment niet goed gekozen was; hij moest eerst maar eens een schriftelijk verzoek indienen.

want niet hij, maar Hottinga was nu president, maar die was uiteraard afwezig. Daarop zetten enkele andere Gedeputeerden hun handtekeningen en werden de brieven eindelijk verstuurd.

Toen 's middags het vermoeden rees dat er op het Landschapshuis werd vergaderd, ging Eyckbergh er op af om te vragen wie er vergaderden, onder welke naam en waarom. Maar wat hij ook probeerde, de poort bleef voor hem gesloten. De portier weigerde zelfs een schriftelijk protest tegen de vergadering aan te nemen en in de Kamers te brengen. Hem was gezegd, zo vertelde hij de secretaris, dat dat hem zijn baan kon kosten. Tegelijk ging reeds enkele dagen het gerucht dat men toch dr. Domans op het kussen van Gedeputeerde Staat wilde brengen; dat was volgens een informant althans besproken in de herbergen waar de 'pretense' volmachten bijeenkwamen, en waar Domans ook altijd bij was. De bijeenkomst op het Landschapshuis duurde tot na acht uur 's avonds, en zou de volgende dag worden voortgezet. Om dat laatste te voorkomen werd in overleg met de stadhouder besloten enkele volmachten die op het Landschapshuis waren geweest in hun herbergen met soldaten vast te houden.⁶³ Hottinga – kennelijk een opportunist van het zuiverste water – kwam zeggen dat er geheel geen sprake van was dat men Domans alsnog Gedeputeerde had willen maken, en dat hij de bijeenkomst op het Landschapshuis juist had afgeraden.

De volgende dag werd begrepen dat volmachten van Oostergo en Westergo op het Landschapshuis uit naam van de Staten van Friesland een protest hadden getekend tegen de veranderingen die door de Raad in de Steden was doorgevoerd.⁶⁴ Deze 'pretense' resolutie was getekend door negen volmachten van acht van de elf grietenijen van Oostergo en zeven volmachten van zes van de negen grietenijen van Westergo, onder wie Douwe van Walta van Leeuwarderadeel, oud-grietman Rienck van Burmania van Ferwerderadeel, Ruert van Roorda⁶⁵ van Idaarderadeel, Pieter van Harinxma thoe Slooten van Franekeradeel, Hessel Wringer van Barra-deel, grietman Duco van Jongema van Hennaarderadeel, Pieter van Herema van Wonseradeel en grietman Sjuck van Burmania van Wymbritseradeel.⁶⁶ De volmachten van de Steden, van wie maar enkelen aanwezig waren geweest, onder wie die van Leeuwarden, hadden echter niet getekend.

63 Dit gold dr. Æminga van Bolsward, Hans Hermans de Vries van Harlingen en Frerick Gerritsen van Dokkum. Æminga, die van de Raad onlangs zijn burgemeesterszetel had mogen behouden – de eed had hij nog niet afgelegd – maar niet was gecontinueerd als volmacht ten Landdage, zei dat hij 'hier was in zijn particulier'. De Vries was in zijn stad vroedsman gebleven, maar was ook niet opnieuw volmacht geworden. Frerick Gerritsen was nu in Dokkum geheel buiten de regering gelaten, maar hij was vertrokken voordat hem met soldaten herbergerarrest kon worden opgelegd. Æminga en De Vries beloofden naar huis te vertrekken en zich niet meer met landszaken te bemoeien, waarop de soldaten werden teruggeroepen.

64 *CHB* V, 417-418; *SSO* II, 434b-435a; TR, SHA inv.nr. 370 (afschrift met enkele marginalia van de hand van Hendrik Casimir).

65 Ruert of Ruardus van Roorda was een broer van Karel van Roorda; Abraham van Roorda was dus zijn oom; Waterbolk, *Proeven*, 171 en *Album Studiosorum*, nrs. 2466 en 2470.

66 Verder Eelcke Claessen van Westdongeradeel, Oentse Harmens van Oostdongeradeel, Take Lieuwes van Dantumadeel, Nicolaes van Heemstra en Simen Halbes Algera van Tietjerksteradeel, Gosse Jouckes van Smaltingerland, Syeurdt Stynsma van Wonseradeel en D. Cornelis van Het Bildt.

Rond 16 april kwamen vier andere Raden van State weer in Leeuwarden, onder wie Alexander van der Capellen, die als president en ook als vertrouweling van Frederik Hendrik steeds de eerste viool speelde en zou blijven spelen.⁶⁷ In Den Haag, zo werd door hem gerapporteerd, was uitvoerig overlegd met Frederik Hendrik, die de Raad alle steun had toegezegd en toestemming had verleend om de tijdelijk in Friesland gelegerde soldaten te laten blijven, totdat de gemene middelen waren ingevoerd en de rust zodanig zou zijn hersteld dat deze invoering geen gevaar meer liep om te worden teruggedraaid.⁶⁸ De heren van de Raad spraken verder over de kwestie Andla-Clingbijn, die nog steeds niet was afgedaan, en over wat er verder te doen viel, want de nieuwe volmachten waren nog niet aangekomen. Met Gedeputeerde Staten werd vergaderd over de te verpachten nieuw in te voeren middelen. Het bleek dat de Gedeputeerden tot ergernis van de Raad daar intussen nog niets aan hadden gedaan. Het moeizame werk werd hervat, al waren de Gecommitteerden maar moeilijk bijeen te krijgen.

De week daarop hield de Raad zich ook bezig met de nasleep van de 'pretense resolutie'. Het resolutieboek van de Staten werd er bij gehaald en de 'pretense resolutie' werd voorgelezen. Geconstateerd werd dat deze diverse grove onwaarheden behelsde: de soldaten zouden buiten medeweten van Gedeputeerde Staten in de steden gebracht zijn, de Raad zou beloofd hebben in de kwestie van de magistraatsbestelling vooralsnog de status quo te handhaven, de nieuwe magistraten zouden gedwongen zijn hun zetels in te nemen en vervolgens een eed van trouw aan de stadhouder af te leggen. Bovendien werd in de aanhef van de resolutie gezegd dat de religie, de vrijheid en de bescherming van de privileges het belangrijkste bestaansrecht was van de Unie, en dat een ieder die hierop inbreuk maakte, met alle macht tegengestaan moest worden. Deze leugens en verdraaiingen, waardoor de Raad in een kwalijk daglicht zou moeten worden gebracht, én het feit dat secretaris Eyckbergh botweg de toegang tot de vergadering was geweigerd, werden hoog opgenomen. Men besloot de heren die op het Landschapshuis aanwezig waren geweest op het matje te roepen en hen niet tot de nieuwe Landdag toe te laten tot 'satisfactie' was gegeven, al leverde dat laatste punt een flinke woordenwisseling op in het college van Gedeputeerde Staten. Ook de Gedeputeerden moesten zich in hun eer aangetast voelen, zo stelde de Raad, want alleen zij mochten een Landdag uitschrijven en hier was sprake van een onwettige convocatie. Gedeputeerde Roorda werd er van beschuldigd de vergadering bijeengeroepen te hebben. Roorda zei dat daarvoor geen bewijs was, maar de Raad beweerde dat hij getuigen kon aanvoeren. De anderen krabbelden terug en spraken van een misverstand, bang als ze waren om van de nieuwe Landdag te worden uitgesloten.⁶⁹

67 Zie ook de brief van Van der Capellen aan Hendrik Casimir, Den Haag 8/18 april 1637; TR, SHA inv.nr. 370.

68 Zie de kopie-resolutie van de Staten-Generaal van 5/15 april 1637; TR, SHA inv.nr. 370.

69 Hessel Winger, volmacht van Barradeel, Schelto Aitzema uit Dokkum, die als ambtenaar van de Generaliteit (hij was secretaris van de Admiraliteit) zelf niet aanwezig had kunnen zijn maar anderen had opgeroepen naar

Inmiddels waren Gedeputeerde Staten op 19 april in bijzijn van de Raad begonnen met het ‘visiteren’ (controleren) van de procuraties van de nieuw gekozen volmachten. De Raad drong er nogmaals op aan dat papisten en kloostermeiers, zoals afgesproken, beslist geweerd moesten worden. De procedure nam echter meer tijd in beslag dan de Raad gedacht en gehoopt had, en zolang de procuraties niet afgedaan waren, kon de Landdag niet geopend worden. En de tijd drong, al was het alleen maar omdat de reeds aangenomen middelen voor het komende jaar verpacht dienden te worden, en de lijsten daartoe – het opstellen van die lijsten door de Gecommitteerden was een probleem op zich – moesten eerst door de Staten gefiatteerd worden.

Op dinsdagmiddag 25 april waren de Gedeputeerden samen met de heren van de Raad druk bezig met de procuraties, toen enkele volmachten van de Steden audiëntie kregen. Zij kwamen om dr. Adriaan Velsen of Velsius als Gedeputeerde te introduceren in plaats van Julius van Harinxma.⁷⁰ De Raad wist ternauwernood te voorkomen dat het binnen het Collegie opnieuw tot een handgemeen kwam. Harinxma verloor het pleit, een teken dat in de Steden de bakens inmiddels verzet waren en zij nu van deze adellijke exponent van de plattelandskwartieren verlost wilden zijn.

Het visiteren van de procuraties werd op 26 april voltooid. Een dubieus geval was de verkiezing van ene Jencke Sioerts in Wonseradeel. Gedeputeerde Staten en de stadhouder twijfelden of ze hem moesten aannemen of zijn opponent, de gewezen grietenijsecretaris Bruynsma. De beslissing werd overgelaten aan de Raad, die de voorkeur gaf aan Bruynsma, omdat Jencke Sioerts afgelopen winter ‘in de misse’ was geweest en daarvoor door het Hof was veroordeeld tot een boete van vijftig carolusgulden. Verder constateerde de Raad dat sommige papisten en kloostermeiers toch nog gestemd hadden, waarop zij door Gedeputeerde Staten werden aangegeven bij het Hof.

De vernieuwde Landdag van 1637

Op 27 april 1637 kon eindelijk de Landdag van dat jaar beginnen, maanden later dan eigenlijk had moeten.⁷¹ In de Kamer van Oostergo hield de Raad de geza-

Leeuwarden te gaan, en Duco van Jongema, grietman van Hennaarderadeel, die als een ‘oudt Regeerder’ toch had moeten weten dat er sprake was van een onwettige convocatie. Op 27 april, vlak voor de opening van de nieuwe Landdag, werden Douwe van Walta, grietman Sjuck van Burmania en Taco Lieuwes, die het protest hadden getekend en nu opnieuw waren gekozen, voor de Raad geroepen. Alleen Taco Lieuwes verscheen, en sprak eveneens van een misverstand.

⁷⁰ Julius was een broer van Pieter. Julius protesteerde, want hij was wettig gekozen, zat nog geen half jaar in het Collegie en zijn ambtstermijn was dus nog niet verstreken. De voorstanders van Velsius brachten daar tegenin dat Harinxma slechts door vier van de elf steden was gekozen, dat hij nadat hij zijn eerdere ambtstermijn van drie jaar had uitgezeten al na vier of vijf maanden opnieuw op het kussen was gekomen, terwijl toch formeel was bepaald dat een afgaande Gedeputeerde pas na een vol jaar opnieuw zitting mocht nemen. Bovendien zou hij door de stad Sloten, waar hij nooit regent was geweest, onwettig gekozen zijn.

⁷¹ Voor de Landdag van 1637 werden opvallend veel ‘nieuwe’ volmachten gekozen, vooral in Oostergo en

menlijke volmachten voor welke dringende zaken nog steeds niet waren afgedaan.⁷² Het meest urgent was de verpachting van ‘de middelen die tegenwoordig noch enigszins in trein en ten dele verpacht zijn’, en die vóór mei moest plaatsvinden. Direct al rezen er bij de Steden problemen bij de vaststelling van de belasting op inkomende en inlandse bieren; gesuggereerd werd dat de Raad de invoer van Hollandse bieren wilde bevorderen ten nadele van de ‘inlandse brouwninge’. Ook werd bezwaar gemaakt tegen de verhoging van het gemaal, om precies te zijn de accijns op rogge, waardoor vooral de arme stedelingen de dupe zouden zijn (die zaterdag vond de verpachting op het Landschapshuis plaats, met uitzondering van genoemde belastingen). Vervolgens moest uiteraard worden gesproken over de nieuw in te voeren middelen, over de kloostermeiers, over de kwestie-Bootsma en over de betalingen die gedaan moesten worden, want de geldnood in het leger was erg groot. Verder deed de Raad het voorstel een afzonderlijk college, een ‘Pachtkamer’, in het leven te roepen van vier leden, uit elk kwartier één, die met een eigen secretaris voortaan alle klachten en onregelmatigheden ten aanzien van de te verpachten en collecteren middelen zou moeten behandelen en afdoen.⁷³

Over deze en andere kwesties werd stevig onderhandeld en als vanouds pendelden de heren van de Raad op en neer tussen de vergaderingen van het Mindergetal, de Gecommitteerden, Gedeputeerde Staten en in de Kamers. Maar reeds op vrijdag 28 april, de dag na de opening van de Landdag, gaven de volmachten te kennen naar huis te willen vertrekken, omdat ‘een ieder in desen tijt van mei, dat men verhuist en andere saken meest te doen heeft, niet wel van huis kan zijn’. De Raad probeerde hen op andere gedachten te brengen, maar kon niet meer bereiken dan dat de volmachten beloofden om uiterlijk op woensdagavond terug te keren. Intussen gingen de besprekingen in de andere gremia door.

Op woensdag 10 mei, een week nadat de volmachten weer present hadden zullen zijn, waren de meesten nog niet teruggekomen, tot ergernis van degenen die wél waren komen opdagen, en nu aanstalten maakten om weer te vertrekken omdat toch niet kon worden vergaderd. In overleg met de Gedeputeerden en de stadhouder werd daarop besloten enige absenten uit Oostergo en verscheidene uit de Zeevenwouden met soldaten te gaan halen.⁷⁴

Westergo. In de jaren 1633-1636 waren gemiddeld per jaar zo'n 23 edelen en 17 eigenerfden gekozen die in het voorgaande jaar ook zitting hadden gehad. In 1637 waren dat er slechts 14 edelen en 7 eigenerfden (één edelman en twee eigenerfden in Oostergo, vier edelen en twee eigenerfden in Westergo). In de jaren daarna kwam het gemiddelde weer op het oude niveau (van 1638-1641 22 edelen en 19 eigenerfden); Engels, *Volmachten* (internetsite geraadpleegd op 2 maart 2012).

⁷² TR, SHA inv.nr. 370.

⁷³ Zie hoofdstuk 4 noot 51.

⁷⁴ Overigens kan de angst voor de pest die vooral in 1635-1636 heerste een rol gespeeld hebben; in 1636 zouden in Leeuwarden ‘ettelijke weken lang bij en over de 200 doden begraven’ zijn; Nijboer, ‘De Slaande Ingel’, 66. Tekenend is dat de Raad van State diezelfde dag 24 gulden vereerde aan de boekverkoper Jan Janssen de Vries voor de herdruk van Lucas Trelcatius’ *Teghen-gifte teghen de peste*, dat door hem aan de Raad was opgedragen; *ibidem*, 76 noot 40. Die woensdag kreeg de Raad bezoek van tien predikanten en ouderlingen, afgevaardigden

Tot de Pinksterdagen, zondag 28 en maandag 29 mei, wanneer de Landdag voor wat langere tijd met reces zou gaan, waren er voor de Raad slechts drie lichtpuntjes te melden, gevolgen van het feit dat in de Steden de wet was verzet en enkele voor-aanstaande volmachten die een belangrijke rol in de omwenteling van 1635 hadden gespeeld niet op de Landdag waren teruggekeerd. Zonder dat de Raad zich er intensief mee had hoeven bemoeien, namen de Staten op 12 mei het besluit de nieuwe instructie van het Hof van Friesland in te trekken. Gesteld werd dat de resolutie van 22 oktober 1636⁷⁵ niet door 'de meeste Leeden des Lands' was genomen en dat het daarom raadzaam was om de raadsheren van de eed op deze instructie te ontslaan en de instructie van 1597 in ere te herstellen. Onder voorwaarde evenwel 'dat sy van nu voortaan haer niet sullen mogen bekroodigen met de Raedsbestellinge in de Steeden'.⁷⁶ Tevreden noteerde secretaris Eyckberg dat de justitie nu 'haren behoorlijcken cours' weer kon hebben.

Dat het recht nu zijn loop kon nemen, gold ook in de zaak tegen de gewezen ontvanger Bootsma. Onder meer omdat meerdere raadsheren in het Hof van Friesland verwant waren aan de verdachte, waren er door de Staten van Friesland drie rechters uit het Hof van Holland en drie uit de Hoge Raad van Holland als gedelegeerde rechters toegevoegd.⁷⁷ Op 24 mei werd de sententie eindelijk gepronuncieerd. De

van de Friese synode. Ze hoopten dat de Raad zowel in kerkelijke als politieke aangelegenheden orde op zaken zou stellen, en kwamen dienaangaande een duit in het zakje doen door een remonstrantie in te dienen, waarin van de overheid nogal uiteenlopende maatregelen werden gevergd. Genoemd werden onder meer een strenger optreden tegen 'het lopen der Jesuiten' en bijeenkomsten van papisten, tegen de ontheiliging van de sabbat, verhoging van straffen tegen het 'lichtveerdig mes-trekken' en het verbieden van Arminiaanse bijeenkomsten; vgl. Kalma, *Friese synodeverslagen 1621-1650*, 174. Deze punten waren al eerder bij Gedeputeerde Staten onder de aandacht gebracht, zonder dat de synode er iets van had vernomen. De Raad deed de toezegging om de remonstrantie, zo gauw zich de gelegenheid voordeed, met een ernstige recomandatie onder aandacht van de Staten te brengen. Op 18 mei werd de remonstrantie van de synode door de Raad aan het Mindergetal voorgelegd, dat daarop pas wilde reageren wanneer het punt van de middelen zou zijn afgedaan. Overigens is opmerkelijk dat er geen politieke misstanden aan de orde werden gesteld, terwijl deze wel degelijk op de synode waren besproken. Zo was op de synode van 1636 gevraagd of het lidmaten van de kerk was toegestaan om kuiperij te bedrijven, waarop was geantwoord dat de 'schandelose ende onbehoorlijke middelen, die nu veeltijts werden aangewendt om ampten te become' dermate verderfelijk zijn, 'dat se niet alleen den ledematen, maer oock den genen die christenen sullen genaemt werden, niet geoorlooft sijn'; *ibidem*, 157; vgl. 71 (1628) en 118 (1632).

⁷⁵ CHB V, 394-400.

⁷⁶ CHB V, 430-431.

⁷⁷ TR, GBF inv.nr. 43 f. 114 (res. SF 25 febr. 1637). Op 7 april 1637 schreef Nicolaas van Reigersberch, raadshere in de Hoge Raad van Holland, aan zijn zwager Hugo de Groot: 'Over den ontvanger-generaal, die lange gevangen heeft geseten ende nu al eenen ruymen tijt is gedeporteert, sijn bij de Staten van Vrieslant versocht drie raden wt den Hogen Rade, drie wt het Hoff Provinciael om te assisteren de Raedt van het Hoff van Vrieslant, die door maesschap ende omdat eenyge alreede in die saecke sijn gebruyckt geweest, te oordeelen. Ick, die [bij] deselve commissie van de heeren Staten van Vrieslant was aengescreven, hebben mij daarvan geëxcuseert'; *BHG* VIII, 198-199. Op 12 april 1637 schreef hij: 'Vier, vijff dagen geleden ben ick nevens de heeren Scotte, Asperen, Persijn, Loenius, Dedel vanwege de heeren Staten van Vrieslant bij missive versocht tot Leuwarden te willen commen assisteren den Raet van Vrieslant in de iudicature van het proces van den ontvanger-generael Bootsma, bij den procureur-generael tegens hem geïnstrueert, alsoo vele raden off hem bestaende off in de saecke sijnde geïnteresseert, de resterende te swack waren. Maer alsoo dit een criminelle saecke is, geëntameert door factie, den ontvanger, die lange gevangen heeft geseten ende gedeporteert is, de Alouwers [Aylva's, H.S.] een seer notabele familie in Vrieslant, die, voor desen het magnificat daer heeft geregiert, bestaet, hebbe ick [mij], hoewel de

eis van de procureur-generaal tegen Bootsma werd niet-ontvankelijk verklaard, maar onverminderd het recht van het Landschap ten aanzien van hetgeen Bootsma op zijn zeventiende rekening nog schuldig was. De beklagde werd veroordeeld zich van het ontvangerschap te onthouden omdat hij had nagelaten goed toezicht te houden op zijn toenmalige klerk Abbe Freercx. Een waar Salomonsoordeel dus, waarmee de kwestie eindelijk was afgedaan.⁷⁸

In de derde plaats was door de Staten op 17 mei 1637 ten langen leste de resolutie ondertekend waarop ook lang was aangedrongen, om de benoeming van hoofdficieren van de uitheemse (Franse, Engelse en Schotse) compagnieën op te dragen aan Frederik Hendrik, uit erkenning voor alle 'goede genegentheyt tot de provincien int generael en dese provincie int besonder'; het benoemingsrecht van officieren van de andere compagnieën ter repartitie van Friesland bleef als vanouds bij de Staten van Friesland.⁷⁹ Daarmee was het lang slepende conflict tussen Frederik Hendrik aan de ene en de Friese Staten en hun stadhouder (die alles wat de Raad voorstelde, goedkeurde) aan de andere kant beëindigd.

Desalniettemin waren er nog twee hete hangijzers: de middelen en de kloostermeiers, die ondanks veel duwen en trekken door de Raad maar niet door de Staten werden geëntameerd. De Raad bleef er op hameren dat de betaling van legerlasten en dergelijke beslist niet langer op zich kon laten wachten. De onlangs verpachte belastingen – de havenpachten, het gemaal, het beestiaal, de inlandse bieren en de inlandse consumptie van turf en hout – leverden veel te weinig op om aan de financiële verplichtingen te kunnen voldoen.⁸⁰ Er moesten dus nieuwe middelen ingewilligd worden en de kloostermeiers dienden aangepakt te worden om ook op die wijze geld te genereren.

commissie niet eygentlijck delegatie is, daarvan willen excuseren sijnde deselve bij alle de andere heeren aengenomen, waerop bij eenyge glosen werden gemaect'. In dezelfde brief wist Reigersberch te melden dat 'eenyge magistraten' door de Raad van State op gezag van de Staten-Generaal waren afgezet, om 'het heffen van de middelen in Vrieslant te faciliteren'; *BHG* VIII, 218-219. In zijn antwoord op deze brief schreef De Groot dat wat 'Ue. gedaen heeft in een saecke van Vrieslant heb ick eertijds gedaen in een saecke van Gelderlant syende, dat de partijdschappen soo groot waeren, dat alles suspect soude zijn geweest, wat men had gedaen'; *BHG* VIII, 229 (17 april 1637). Op 14 sept. 1637 schreef Reigersberch aan zijn zwager: 'In Vrieslant is het vol confusie. Hollant blijft tot noch toe eenparych in het maintainement van sijn recht'; *BHG* VIII, 565.

⁷⁸ Bootsma overleed begin nov. 1637 en werd op 15 nov. begraven.

⁷⁹ 18 mei 1637: 'Is ook bij een van hunluiden [de volmachten van Westergo] seer heftig gesproken op het gene is voorgesteld tot beslichting van 't verschil tussen SH en dese provincie over 't vergeven vande uitheemse militaire ambten, seggende onder andere dat al wat vreemt is datmen heur so seer wil persen dat te quiteren daar heur recht en privilegien mede verkort worden, dat men in andere saken so niet geijvert en heeft, en namelijk inde sake van jr. Ridske van Eysinga belangende 't raadsheersambt, daar de Raad hem so wel in had kunnen maintaineren als Andla in sijn sake gedaan is'.

⁸⁰ Om een voorbeeld van die verplichtingen te noemen: de Staten van Holland hadden een ambtenaar gestuurd, die er bij de Staten en de Raad al geruime tijd sterk op aandrong dat Friesland de oude schulden betreffende het uitrusten van de oorlogsvloot moest voldoen. Reeds in 1631 hadden de Staten toegezegd deze schulden, ten bedrage van 2.500.000 gulden, in vier termijnen van elk een jaar te voldoen, maar er was tot nu toe nog geen duit overgemaakt. In meerdere Hollandse steden, waar de leveranciers en schuldeisers woonden, werd nu bezwaar gemaakt om de zware belastingen en consenten die hun sinds jaar en dag werden opgelegd nog langer te dragen.

In een poging de besluitvorming van de Staten te bespoedigen, werden de voorstellen van de Raad om uit de geldzorgen te komen op 11 mei nog maar eens op een rijtje gezet. De floreen zou gelaten moeten worden op 21 stuivers voor elke twee maanden van het lopende jaar; verder de invoering van imposten op hoornbeesten, bezaaide landen, paardenpacht, schoorstenen, grove waren, wijn, bier, inkomende weedas (potas van wede, gebruikt bij de fabricage van verf en zeep), allerhande 'fruyten', ongel (dierlijk vet) en kaarsen als in Holland; plus de veertigste penning van alle verkochte onroerende goederen; de dertigste penning van de collaterale successie; de accijnzen volgens de lijsten van 1632; een belasting op politieke en militaire ambten als in 1632 was vastgesteld; het klein zegel als in 1632 en de kapitale of familieschatting voor een ieder die ten minste een vermogen van 500 gulden had. En om de 'goede gemeente' niet al te zeer te bezwaren moesten zonder dralen bij de aanstaande inhuring van de kloostermeiers de pachten verhoogd worden en aan hen billijke propijnen en verschotten worden opgelegd. Ten slotte moesten in elk geval die landschapsdomeinen verkocht worden die weinig rendement opleverden.

Deze opsomming gaf uiteraard weer veel aanleiding tot geruzie tussen de plattelandskwartieren en de Steden en tussen de arme en rijkere kwartieren en grietenijen, nog afgezien van bijkomende problemen, zoals volmachten die voortijdig wilden vertrekken. Aan de Staten-Generaal werd geschreven dat 'alles hier langsaem voortgaet' en dat de aanwezigheid van de Raad nog wel enige tijd noodzakelijk zou zijn. Van der Capellen en Bruyningh spraken reeds op 13 mei van vertrekken, en de andere heren konden ook niet eeuwig in Leeuwarden blijven. Zij moesten dus zo spoedig mogelijk 'ontset en verpoost' worden. Bij zijn vertrek op 20 mei werd Van der Capellen verzocht in Den Haag de Staten-Generaal en Frederik Hendrik 'met alle mogelijke redenen' er van te doordringen dat zonder krijgsvolk 'hier niet uyt te rechten off staende te houden is'. Stadhouder Hendrik Casimir wilde eveneens de provincie verlaten. Frederik Hendrik had hem verzocht naar Den Haag te komen voor overleg (hij dacht binnen enkele dagen terug te keren), maar hij wilde bij deze tijdsomstandigheden niet vertrekken zonder toestemming van de Raad. Die had daartegen geen bezwaar; ook voor de Raad was 's Prinsen wil wet. Hendrik Casimir werd eveneens verzocht er bij Zijne Hoogheid op aan te dringen dat er genoeg soldaten in Friesland zouden blijven.

Vooralsnog bleven de heren proberen om de besluitvaardigheid van de volmachten te stimuleren. Ten aanzien van de kloostermeiers – de tijd drong, want hun huurtermijn liep af – werd voorgesteld hun een pachttermijn van zeven jaar te vergunnen, met drie jaar aan propijn, en de pachtsommen gemiddeld met een derde te verhogen, behalve wanneer zij konden aantonen dan meer pacht te moeten betalen dan gebruikers van aanpalende landerijen. Oostergo en Westergo waren het daarmee niet eens, zij wilden negen jaren huur en drie jaren propijn, zonder huurverhoging, 'also de slappe gelegenheit geen verhoginge kan lijden'. Zevenwouden en de Steden conformeerden zich aan het voorstel van de Raad, maar wilden in de 'lege of

slechte' landbouwgebieden slechts een verhoging van een vierde toestaan. Dagenlang sleepte de discussie zich voort. De Raad bracht de volmachten onder ogen dat de schulden, waarvan de betaling geen enkel uitstel kon lijden, een bedrag van maar liefst 2.975.027 gulden beliepen, maar dat maakte ogenschijnlijk geen enkele indruk. Elk kwartier, elke grietenij en elke stad was bang om teveel te moeten bijdragen en voor vele volmachten bleef het algemeen belang ondergeschikt aan de wensen van hun achterban. Oostergo en Westergo wilden eerst de middelen vaststellen en dan pas over de kloostermeiers spreken, Zevenwouden en vooral de Steden waren alleen bereid om over de middelen te delibereren wanneer eerst de kwestie van de kloostermeiers was afgedaan, bang als ze waren dat het er anders bij zou blijven.

Afgezien van deze kwestie bleven de Steden en vooral Westergo het nogal oneens over meerdere belastingen en de tarieven daarvan zoals die door de Raad waren voorgesteld. Bovendien wilden de Steden in elk geval overgaan tot afschaffing van molens ten plattelande die geen 300 gulden per half jaar opbrachten. Aldus raakte de besluitvorming nog verder in een impasse. Het geruzie over de raadsheerverkiezing (Eysinga versus Scheltinga, waarover eerder is gesproken en dat maar bleef dooretteren) maakte de beraadslagingen nog ingewikkelder en ondoorzichtiger. Tegen beter weten in bleef de Raad er naar streven om de Landdag vóór Pinkster niet 'irresoluut' te laten scheiden, en daarom werd een zo gematigd mogelijk voorstel op papier gebracht ten aanzien van de middelen en de kloostermeiers.

Op maandag 22 mei vertrok stadhouder Hendrik Casimir. De heren Neck en Werckhoven, die van de Raad nog in Leeuwarden aanwezig waren, deden hem uitleide. Zij stonden nu alleen voor de taak om het voorstel door de Landdag te loodsen. Maar Oostergo en Westergo waren hen een slag voor en namen, zonder de twee andere Leden daarin te kennen, een resolutie aan, waarbij de kloostermeiers drie jaren propijn en negen jaren huur zonder verhoging vergund werden. De Raad stelde daarop voor om in beide kwesties een arbitrale uitspraak te doen. Dit werd door Zevenwouden en de Steden schoorvoetend ondersteund, maar Oostergo en Westergo waren 'daertoe niet te brengen', ondanks 'heftige disputeren'. Duidelijk was dat de volmachten van Oostergo en Westergo de kloostermeiers niet tegen de haren durfden in te strijken. De volmachten van de Steden hadden een soortgelijk probleem: ze verklaarden niet naar huis te durven gaan wanneer werd ingestemd met de impost op de bieren.

Ondanks deze onenigheid deed de Raad op 26 mei in de gemeenschappelijke vergadering van volmachten een uitspraak in de kwesties van de middelen en de kloostermeiers, waarin geprobeerd werd zowel de kool als de geit te sparen. De huurtermijn van de kloostermeiers werd bepaald op negen jaar, met drie jaren propijn, en een verhoging van de pachtsom met gemiddeld een kwart. De wens van Oostergo om de volmachten in bescherming te nemen tegen een mogelijk al te wraakzuchtige achterban, waarvan men 'de droevige exempelen voor desen heeft gesien', werd gehonoreerd. De uitspraak werd, althans voor dat moment, door niemand tegenge-

sproken, 'hoewel men wel merkte dat die hun alle niet wel en beviel'. Erover gede-libereerd werd er vooralsnog niet, want de volmachten gingen met Pinksterreces, om volgens afspraak na anderhalve week terug te komen.⁸¹

Vervolgens werd ruim vier weken lang over de uitspraak van de Raad – die eerder een dringend dan dwingend karakter had – dag na dag uitvoerig gedebatteerd, of liever gekibbeld. De argumenten die over en weer te berde werden gebracht en de chicanes die de partijen zich lieten welgevallen, laten we hier voor wat ze zijn, want de meningsverschillen gingen over de kleinste details van de in te voeren middelen. Enig resultaat werd niet bereikt en de standpunten verhardden zich zelfs. In de pleinaire vergadering van volmachten, voor de zoveelste keer bijeengeroepen, ondernam Douwe van Aylva, grietman van Westdongeradeel, met een hartstochtelijk betoog nog een vergeefse poging om zijn ambtsbroeders het voorstel van de Raad betreffende de kloostermeiers aan te laten nemen en zo het land te behoeden voor 'meerder swaricheijt'. Dat het in een stad als Dokkum – waar de afgezette magistraten onder leiding van Marcus van Aitzema bleven protesteren 'dat sij uyt heure ampten sijn gesmeten' – en in mindere mate in Harlingen nog steeds onrustig was, maakte de situatie er niet beter op. Intussen werd het geldgebrek in het leger steeds groter en nam het ongeduld van de Staten-Generaal en Frederik Hendrik toe. De compagnieën die vanuit Friesland te velde moesten trekken, kregen geen soldij of zelfs maar geld om de schippers voor het vervoer te betalen en konden in de steden waar ze gelegerd waren ook geen betaling verkrijgen. De kapiteins kwamen bidden en smeken bij de heren van de Raad om hulp. Omdat de Staten het niet eens konden worden over de kloostermeiers en de Raad dus wellicht tot executie zou moeten overgaan, werd besloten een compagnie ruiters uit Groningen over te laten komen. De presiderende burgemeester van Leeuwarden werd gevraagd om 'commoditeyt tot logeringe' te verschaffen. In de stad, zo werd gezegd, konden echter geen stallen en dergelijke gevonden worden en de magistraat waarschuwde dat de komst van cavalerie veel onrust onder het volk teweeg zou brengen.

Op 16 juni ontving de Raad met een 'expressen bode' een brandbrief – de zoveelste – van de Staten-Generaal, waarin met veel klem om geld werd gevraagd. Daarop werd een kamerbewaarder bij de volmachten langsgestuurd om hun aan te zeggen de volgende dag om acht uur te vergaderen. De meeste volmachten waren echter al naar huis gegaan, en bij de achterblijvers beklagde de Raad zich over het 'disrespect dat de Raad hoe langer hoe meer wert aengedaen' en 'dat men opt versoeck van de Raedt niet een half ure wil blijven om te horen watter voor te stellen is'. De vol-

81 's Avonds kreeg de Raad bezoek van de Harlinger regent Keth, sinds een jaar gedeputeerde van Friesland ter Staten-Generaal, en dus een representant van de factie die in 1635 op het kussen was gekomen en die bij de recente wetsverzetten het onderspit had moeten delven. Hij vertelde dat in de Kamer van de Steden was besloten om hem te ontslaan uit zijn ambt, omdat hij onwettig gekozen zou zijn. Hij voelde zich in zijn eer aangetast, en vroeg de Raad hem te steunen en de volmachten die tegen hem gestemd hadden ter verantwoording te roepen. Dit vormde het begin van een nieuwe slepende kwestie, waar ook de andere kwartieren zich mee gingen bemoeien. De Raad werd erdoor in een moeilijk parket gebracht, maar de finesses laten we hier voor wat ze zijn.

machten zouden naar verluidt 's maandags terugkomen, en werden daartoe voor alle zekerheid aangeschreven, om hun dan 'de maet vol te meten'. Pas op woensdag waren er voldoende volmachten bijeen en vielen er harde woorden, ook over de onwil om bepaalde domeinen te verkopen – maar het leidde tot niets.

Onder deze omstandigheden werd door de Raad van State op 23 juni nog een andere mogelijkheid overwogen, namelijk ingrijpende bestuurshervormingen. Ideeën daartoe waren de Raad al eerder aangedragen door enkele vooraanstaande lieden, die deels geen volmacht ten Landdage waren. Reeds op 25 februari waren de heren Walta, Starckenburch, Glins en Glinstra⁸² (allen edelen behalve Glinstra) bij de Raad gekomen met een lang verhaal over de 'vele abuysen inde Regieringe' en de 'vele kuyperyen', die 'aen alle kanten gedreven worden, met allerhande partijschappen ende factien'. In hun ogen was de beste remedie hiertegen de 'Regieringe', de Landdag, opnieuw te laten bestaan uit edelen, eigenerfden en vertegenwoordigers van de steden. Dezen moesten op eigen kosten en zonder presentiegeld te krijgen bijeenkomen, de edelen en eigenerfden 'uyt heur eygen hooft', omdat de Landdag 'van ouden tijden soo is bestelt geweest'. Alleen 'voorstanders' van de Gereformeerde religie (die als lidmaten 'openbare confessie' gedaan hadden) en verklaarde vijanden van de Spanjaarden zouden in aanmerking mogen komen. De Raad had er blijkbaar niet onwelwillend tegenover gestaan – elk voorstel om de lethargie van de Staten te bestrijden was welkom – en de heren was dan ook gevraagd om een en ander eens precies uit te zoeken, en dan met een concreet voorstel te komen.

Uit een minder onverdachte hoek was eveneens een voorstel gekomen. Op 7 april, direct na de 'pretense' bijeenkomst van volmachten op het Landschapshuis en nog vóór de terugkomst van de Raad, had Nicolaes van Heemstra, één van de volmachten die de protestresolutie hadden ondertekend, aan secretaris Eyckbergh een ongedateerde brief aan de Raad overhandigd, getekend door verscheidene volmachten uit Oostergo. Het stuk behelsde drie punten ter 'Reformatie inde regeringe'. Op de Landdag mochten 'geen amptdragende personen staande in enigen eed van de provincie' (dus ook geen grietmannen) als volmacht compareren, volmachten ten Landdage mochten geen ambten ambiëren of accepteren, en niemand mocht meer dan één ambt bekleden.

Nu de beraadslagingen op de Landdag volledig in een impasse waren geraakt, kwamen de edelen en eigenerfden die eind februari hun ideeën hadden geventileerd, daarover weer te spreken. De jonkers Pieter van Walta, Sterckenborgh, Glins, Douwe van Walta, Abbe van Bootsma (volmacht van Idaarderadeel), Nicolaes van Heemstra en de eigenerfden Eelco Glinstra (volmacht van Menaldumadeel) en Hoppers⁸³ klaagden opnieuw over 'de grote abusen die alhier inde regeringe bij verloop van tijde deur eersuchicheyt en staetsuchicheyt bij kuiperijen en andersints

⁸² Het betreft hier waarschijnlijk Pieter en/of Douwe van Walta, de militair Bartholt Tjaerda van Starkenborgh, Laes van Glins en Eelco van Glinstra.

⁸³ Zie de vorige noot; Hoppers was wellicht Jochem of Reynier Hoppers.

sijn ingekropen en die men nog dagelijks siet in swang gaan'. Deze praktijken, zo vervolgden zij, vormen de voornaamste oorzaak van de onmacht van de huidige regenten om verstandige besluiten te nemen. Ze hebben lang gehoopt dat de remedie binnenlands te vinden zou zijn: aan 'gekwalficeerde personen en goede verstandenen' ontbreekt het hier immers niet. Er zijn ook wel goede maatregelen genomen, maar die worden niet nagekomen, en de verwarring wordt daardoor alsmat groter. Door de kuiperijen die telkens opnieuw bedreven worden, bijvoorbeeld om als volmacht op de landdag te komen, wordt het algemene belang uit het oog verloren en dreigt het vaderland te gronde te gaan. Vooral de grietmannen, die 'haast overal en in alles het meeste gesach hebben', zijn daaraan schuldig. Uit eigenbelang bestraffen zij het kwaad niet naar behoren en onderhouden zij de bestaande goede wetten niet. Een 'staeltjen' daarvan is de nieuwe inhuring van de kloostermeiers. Daarin kan geen eenparige resolutie genomen worden, omdat vele volmachten hen niet voor het hoofd willen stoten vanwege hun stemmen. Terwijl het toch zonneklaar is, dat de kloostermeiers een veel lagere pacht betalen dan alle andere pachtboeren. Daarom is de laatste hoop gevestigd op de Raad, die als enige de autoriteit bezit om hervormingen door te voeren en de edelen en eigenerfden als de 'rechte Staten van 't Lant' bijeen te roepen. Ze zijn maar met weinigen gekomen, zo werd daaraan toegevoegd, maar zo nodig zal men 'in seer sterk getal kunnen verschijnen, want een ieder die van gesont oordeel is daarna is hakende'.

De Raad erkende dat vooral door de kuiperijen hier niets bestendigs verricht kon worden en dat het beschrijven van de edelen en eigenerfden 'uit heur eigen hooft en kwaliteit' wellicht een oplossing zou kunnen bieden, maar deze hervormingsvoorstellen waren nog veel te vaag om in praktijk te kunnen worden gebracht zonder chaos te veroorzaken. Men verwachtte dus een concreter en schriftelijk voorstel, waarop werd gezegd dat de Raad hier nu lang genoeg was geweest, als geen ander wist waar de problemen lagen, en dus zelf wel wat kon bedenken. De hervorming moest in elk geval de verdeling in vier kwartieren, verdeeld in grietenijen en steden, intact laten. Op 22 juni beloofde de Raad ernstig rekening te houden met de voorstellen en naar bevind van zaken te handelen.⁸⁴

⁸⁴ Op 12 sept. 1637 vernam de Raad dat zekere Jacob Janssen Fennema, koopman en burger te Leeuwarden, een 'practiquabel' plan had. Hij werd bij de Raad geroepen, en legde een gedetailleerd plan voor belastinghervormingen voor, onder meer bestaande uit een quotisatie over de provincie en de verkoop van ambten. Alle pastorielanden en dergelijke (die niet onder de kloosterlanden van de Staten vielen) zouden dezelfde pacht moeten betalen als de naastgelegen percelen en onder een 'comptoir' moeten worden gebracht, waaruit alle predikanten en schoolmeesters traktement zouden krijgen; dan zou er geld overschieten. Hij kwam ook met een radicaal voorstel voor de verkiezingen ten plattelande: 'En in de grietenijen vroetschappen te stellen, litmaten vande Religie, om de volmachten te kiezen, de kiesers heur selffs niet mede mogende kiezen'. Hem werd 'gesegt dat men sal sien waar de voorgestelde saken te passe sullen mogen komen'. Op 1 nov. 1637 noteerde de secretaris van de Raad: 'De heer Werckhoven heeft voorgedragen dat hij ingevolge vande discoursen voor desen verscheiden reisen gevallen enige van de regeringe alhier heeft gerencontreert, die hem hebben behandigt concepten opt stuk vande reformatie van de stemminge ende landsregiering alhier, doch dat sij niet geerne souden bekend sijn, wetende d'een van d'ander ook niet, presenterende deselve concepten mettet gene bij Sijn E. selfs gestelt. Is gelesen, en voorts daarmede gedaan te worden ten meeste dienste. Deselve concepten tot vier toe gelesen sijnde, is verstaan dat daarvan dubbelde

Belastingmiddelen en kloostermeiers

Voorlopig zat de Raad nog met de handen in het haar. De Steden bleven weigeren om zelfs maar te praten over de middelen – waarover volgens de Raad geen grote meningsverschillen meer waren – zolang de kwestie van de kloostermeiers niet was afgedaan, want anders zou de goegemeente in de steden, wanneer die er lucht van kreeg, in tumult uitbarsten en zouden de volmachten hun leven niet zeker zijn. Oostergo en Westergo waren het tegenovergestelde van mening, en waren op hun beurt bang voor de kloostermeiers. Na ampele overwegingen werd besloten een van de leden van de Raad, de heer Gruys, samen met de secretaris naar Den Haag te laten afreizen om te overleggen wat hun nu verder te doen stond. Op diens verzoek kreeg Gruys een brief mee waarin de stand van zaken werd uiteengezet en een aantal mogelijkheden om uit de impasse te komen werd overwogen. Zo zou men algemene executie op de provincie kunnen toepassen, maar daar waren meer soldaten voor nodig dan nu aanwezig waren en het zou ook de goedwillenden treffen. Executie van de kloostermeiers in de onwillige grietenijen was een andere optie, daar

sullen bewaart worden, om daarna metten here stadhouder te communiceren, eer men iet van dit stuk sal beginnen'. In het stadhouderlijk archief (TR, SHA inv.nr. 369) bevinden zich inderdaad enkele anonieme en meestal ongedateerde voorstellen. In de 'Memoriale van reformatie eeniger abusen in Friesland' (een klad- en een netversie) wordt onder meer gesteld dat in de steden, behalve Leeuwarden en Franeker, een 'vast en bestandich' voet van verkiezing van magistraten beraamd moet worden om de autoriteit van de magistraten te handhaven en die van het 'gemeene peupel' te verminderen. Afgezette magistraten moeten worden hersteld en de 'keur' van magistraten moet weer aan het Hof, aan de stadhouder alleen of aan de stadhouder met enkele 'geadjungeerden' van het Hof worden gebracht (het betreft hier dus een wat ouder voorstel). Papisten moeten van het stemrecht worden uitgesloten en tevens hun meiers, ook wanneer deze van de gereformeerde religie zijn. Kloostermeiers mogen geen stemrecht uitoefenen. Grietmannen, 'selfs officiers van 't landt zijnde', mogen niet op de Landdag worden gekozen, waarbij in de marge werd aangetekend: 'dit point word niet vastgesteld maer alleen in bedencken gegeeven vermits veele principale ingesetene daerdoor sullen geoffenseert worden'. Niemand mag tot volmacht gekozen worden voor een grietenij waar hij geen grondbezit of domicilie heeft. In het 'Bedencken over het maintineeren der politique regeeringe ende reglementen in Vrieslandt' komen onder meer de volgende punten aan de orde. Alle edelen en eigenerfden, 'genoechsam gequalificeert van goetd ende bloedt', moeten worden uitgenodigd gezamenlijk 'eens voor all' een reglement als onverbrekelijke wet op te stellen; voor alle politieke ambten in Oostergo en Westergo moet een termijn van drie jaar gelden; in die kwartieren moeten de ambten 'bij touren vergeeven' worden, zoals in Zevenwouden, of vergeven worden door een conclaaf van vijf of zeven volmachten uit elke Kamer. De stadhouder voegde daaraan toe: de reformatie van 1627 moet geheel of ten dele weer in werking worden gesteld; de edelen en eigenerfden moeten op eigen kosten op de Landdag compareren; het Mindergetal moet worden afgeschaft; de nieuwe instructie van het Hof moet worden afgeschaft (doorgehaald) en grietmannen mogen geen Gedeputeerde worden. De 'Remonstrantie van abusen in Frieslandt anno 1637' (in dorso), gericht aan de Raad van State, heeft een meer algeme strekking. Bestaande, goede wetten worden niet onderhouden (vooral het niet opvolgen van de reformaties in 1627 werd gelaakt), waardoor 'wij nu Godt betert niet naer Wetten onses Landts, maer alleene naer opinien geregeert worden, van sodanige, die alle wetten ende resolutien onder voeten getreden hebbende ons soecken te beroven van de vrijheijt die ons soo veel bloedt gecost heeft'. 'Ambitio et avaritia' hebben de overhand genomen. Tot slot: 'laet ons weder comen tot den olden voet, ende die Staten van Vrieslandt op den nieuwen Landtsdach verschreven werden, met uitsluitinge van alle de landtschaps officieren, soo wel grietsluידen als door welcke de meeste disordre gecomen is, als alle anderen, en wij willen vastelijck gelooven ende holden ons verseeckert, dat sulcke ordre comende ende verblijvende, alles sal wederom in goeden standt comen, ende disordre voorgegemen worden. Daertoe ons Godt Almachtich wil verhelpen door de middel van U Edel Mogenden. Amen'.

waren minder troepen voor nodig. Maar de vraag was wat men van hen kon eisen, want het door de Raad voorgestelde compromis zou te weinig opleveren. Bovendien was het niet ondenkbeeldig dat dan vele meiers de huur gingen opzeggen en hun huizen en dergelijke op taxatie moesten worden opgekocht. Dat kon alleen betaald worden wanneer er kloostersaten verkocht werden, maar daartoe zouden de Staten moeilijk over te halen zijn. Ten slotte kon men de edelen en eigenerfden uit de plattelandskwartieren convoceren, om te kijken of zij tot betere samenwerking te brengen waren. Van 'dese regieringe' was immers, zo was nu wel duidelijk geworden, niets goeds te verwachten, 'omdat een ieder na de stemmingen te veel omsiet, ende dat deselve te veel kuyperye subiect is'. Eigenlijk dienden de Staten ook te bestaan, zo meende de Raad, uit edelen, eigenerfden en de Steden, maar 'de forme en maniere' waarop moest nog worden uitgedokterd. Dit laatste leek de minst slechte remedie te zijn, ook al omdat daarover al met Frederik Hendrik was gesproken.

Gruys en Eyckbergh vertrokken op 27 juni naar Den Haag; Marienburch was al vertrokken. In Leeuwarden bleven aldus slechts twee Raden van State achter. In afwachting van de uitkomst van de besprekingen in Den Haag probeerden zij zo goed en zo kwaad als het ging Gedeputeerde Staten te bewegen om aan generaliteitslasten te betalen wat maar mogelijk was en de Gecommitteerden aan te sporen te beginnen met het opstellen van de lijsten van de in te voeren middelen. De stadhouder, bij het leger in Emmerik, werd schriftelijk op de hoogte gebracht en liet weten alles over te laten aan de heren van de Raad, vertrouwend op hun 'goeden bekenden ijver ende voorsichtige directie'.

Pas op 21 juli kwam antwoord uit Den Haag, een zeer teleurstellend antwoord. De Staten-Generaal hadden besloten Friesland te vermanen de legerlasten van het lopende jaar zo spoedig mogelijk te betalen; de Raad werd gevraagd dat te bevorderen. Plichtsgetrouw gingen de heren naar het Mindergetal, voor zover aanwezig, waar ze de boodschap overbrachten en benadrukten dat de geldnood groot was vanwege de belegering door Staatse troepen van de belangrijke vestingstad Breda. Er vielen zoals gebruikelijk 'vele discoursen over en weder'. De volmachten wisten niets beter te doen dan de Raad naar Gedeputeerde Staten te verwijzen, die echter ook geen enkel middel konden bedenken om aan geld te komen en de bal terugkaatsen: de Staten moesten nieuwe bronnen van inkomsten aanwijzen. Ten einde raad besloot de Raad een brief op poten aan de Haagse Raden van State te sturen, want op een vriendelijk verzoek de Friese quote te gaan betalen had men niet zitten wachten. Bijna een maand lang, zo werd geschreven, hebben wij, samen met een 'menichte eerlijcke luyden' en met 'uytgereckten halsen', uitgekeken naar een reactie op het alarmerende rapport van Gruys. Op z'n minst was verwacht dat eindelijk de gehele Raad van State zich naar Friesland zou begeven. De tegenwoordige toestand in deze provincie is immers, 'Godt betert', zodanig dat er geen penning valt te verwachten, 'also hier bij de luyden die sich de Regieringe aenmatigen, geene aen-

maeningen noch persuasien langer plaetse hebben, wesende van haer selven, so sij rondelijck bekennen, onmachtich om te doen dat redelyck is'. Wanneer de voltallige Raad niet binnen een dag of tien naar Leeuwarden komt, is ons verblijf hier nutteloos en zullen ook wij de provincie verlaten, omdat het 'ons te beswaerlijck ende ongelegen valt hier langer soo uyt onse huysen ende absent van vrouw ende kinderen te sijn'. Intussen bleven Schotte en Neck proberen om zaken te doen met de volmachten. Dat viel niet mee, want veel volmachten waren absent.

Eindelijk kwam uit Den Haag bericht dat de Staten-Generaal opdracht hadden gegeven aan de gehele Raad van State om naar Friesland te gaan. Aanvankelijk zou de Raad op 24 augustus n.s. in Leeuwarden arriveren. Dat werd meer dan eens uitgesteld, en van uitstel kwam afstel, tot grote frustratie van de heren van de Raad die zich al in het Friese wespennest bevonden. Alleen de heer Ubbergen kwam opdagen. Schotte, die zijn geduld verloor, vertrok om 'particuliere affairen' in Den Haag te behartigen en Neck om gezondheidsredenen.⁸⁵ Gelukkig kwamen de dag daarop Werckhoven en Gruys terug, samen met secretaris Eyckbergh, zodat er nu drie Raden van State in Friesland aanwezig waren. Op 30 augustus werd besloten niet langer te wachten en het overleg met de Staten van Friesland te hervatten. Dit was nu moeilijker geworden dan ooit, omdat de volmachten te lang aan het lijntje waren gehouden, zodoende 'alles in meerder verloop was geraeckt' en van zo'n klein getal van Raden van State te weinig gezag uitging. Bovendien waren alle compagnieën, op drie na, uit Friesland te velde getrokken.

Het beschrijven van de Landdag werd nog even uitgesteld om versterking uit Den Haag af te wachten, want men was van oordeel dat van alle zes overige gewesten leden van de Raad aanwezig dienden te zijn. Gruys vertrok voor een week en op 1 september arriveerde Marienburch, zodat er nog steeds maar drie heren aanwezig waren. Aan Gedeputeerde Staten werd gevraagd of er ook geld was voor de Generaliteit, ter betaling van de legerlasten, maar het antwoord was ontkennend: de schaarse penningen die beschikbaar kwamen, werden aangewend voor de 'eigen' troepen, om die 'in ordre' te houden. Er vielen harde woorden, want afgesproken was dat de betalingen aan de Generaliteit voorrang zouden krijgen. De Gedeputeerden trachtten de verantwoordelijkheid af te schuiven op de Raad, die in hun ogen de taak had om de Landdag tot resoluties te brengen, wat bij de Raad de reactie uitlokte dat ook de Gedeputeerden het werk van de Raad alleen maar tegenwerkten en verdacht probeerden te maken.

Op vrijdag 8 september waren de volmachten talrijk genoeg op het Landschaphuis komen opdagen. Ondanks de geringe getalsterkte van de Raad werd besloten de nieuwe propositie, waaraan men enkele dagen gewerkt had, op de plenaire vergadering in te dienen, ook om te voorkomen dat de volmachten weer zouden vertrekken. De volmachten werden streng vermaand om op basis van de propositie

85 Terpstra, *Jacob van Neck*, 165-170.

eindelijk besluiten te nemen, want dat is ‘de intentie van Hare Hoog Mogenden, van Zijne Hoogheid en de Raad, die ook bij verder nalatigheid bij andere wegen soude moeten geeffectueert werden’. In de propositie werd in niet mis te verstane bewoordingen de rampzalige stand van zaken uitvoerig uiteengezet, en werd de Staten gewezen op hun grove nalatigheid en de grote geldnood van de Unie, mede in verband met het beleg van Breda.⁸⁶

De propositie van de Raad kwam op het volgende neer. Al ver vóór de komst van de Raad naar Friesland, in januari 1637, heeft de Generaliteit veelvuldige doch vergeefse pogingen ondernomen de provincie te bewegen om aan haar verplichtingen jegens de Unie te voldoen, maar sindsdien is de situatie alleen nog maar verergerd. De consenten van 1635 en 1636 zijn weliswaar na lang aandringen aangenomen, maar inhoudelijk niet tot volle tevredenheid van de Raad. De inning van de reeds aangenomen middelen en de restanten van vorige jaren gaat uiterst moeizaam, de rekeningen van de ontvangers (waaronder die van Bootsma) worden maar niet gesloten en gezuiverd, ‘schijnende dat men niet en soeckt de saecken tot effeninge te brengen, maer alles in confusie te houden’. Het geld dat wel vrijkomt wordt besteed aan de troepen ter repartitie van Friesland. Aan de Generaliteit, die zo om geld omhoog zit, is echter nog geen stuiver betaald. Over de voorgestelde verkoop van bepaalde landschapsdomeinen wordt maar geen besluit genomen. Wat de Raad verder ook heeft voorgesteld, ‘t is al te vergeefs geweest, als of men het verloop niet en wilde beteren, maer sulcx moetwillens ongeneselijk laten inkanckeren’. Dat geldt ook voor het voorstel om de kloostermeiers bij aanstaande inhuring meer te laten betalen en een verschot aan de provincie te laten doen; alle moeite die de Raad daaraan met engelengeduld heeft besteed, is voor niets geweest. De kwestie van de middelen en die van de kloostermeiers zijn door Zevenwouden, de Steden en enkele grietenijen in de Goën echter ‘aan malkanderen vast geknoopt’. Sindsdien worden de zaken door de Staten, tot groot leedwezen van de Raad en ‘alle goede patriotten’, op hun beloop gelaten, alsof ‘haer de Landts Regeringe niet en raeckte’. Slechts omwille van de goedwillende volmachten en ingezetenen worden de Staten van Friesland nog eenmaal ‘seer serieuselijk en ernstig’ aangespoord om de voorstellen van de Raad aan te nemen om aldus hun verplichtingen jegens de Generaliteit te kunnen nakomen. Om op korte termijn aan gerede penningen te komen wordt aangeraden om niet alleen de eerder genoemde landschapsdomeinen te verkopen, maar ook een 150-tal kloostersaten.⁸⁷ De volmachten wordt ten slotte met

⁸⁶ TR, SHA inv.nr. 370.

⁸⁷ Het te gelde maken van kloostergoederen was al veel eerder aan de orde geweest. In 1578, toen Friesland een groot bedrag moest opbrengen voor de oorlogvoering, werd gesteld dat ‘also de incomsten van vele Cloosteren onnuttelijcken verteert worden, ende dat veel Regenten van de selve Cloosteren deselve wel souden abandoneren, midts hebbende een redelijke alimentatie. Dat derhalven de Provinciale Raden, mitsgaders de Ghedeputeerden, mochten gecommiteert worden, met de voorsz. Regenten te handelen, ende de voorsz. Goederen van de Conventen t’appliceren tot de gemeene sake, ende besonder in dese troubelen’; Winsemius, *Chronique*, 622a. In 1583 werd door Gedeputeerde Staten opnieuw voorgesteld kloosterlanden te verkopen, *CHB* IV, 354, protest

klem op het hart gedrukt om hun Landdagen niet meer 'na kwade gewoonte' zo lang te rekken, 'als men ter weke maar een dag of twee compareert', maar korter en besluitvaardiger te vergaderen, en 'alle particuliere inzichten van factien, gunsten, of diergelijke voor den Lande ruyneuse genegentheden' ter zijde te stellen, vooral ten aanzien van de kloostermeiers. De regering dient daartoe 'op enen vasten voet' gebracht te worden, om de kuiperijen, 'oorzake van alle kwaad', te voorkomen.⁸⁸

Wat de Raad ook probeerde, de weken daarop werd geen enkele vooruitgang geboekt.⁸⁹ Pas op donderdag 14 september waren de volmachten weer vergaderd, maar desgevraagd werd aan de Raad medegedeeld dat er nog niet over de laatste propositie gesproken was, omdat nog zoveel volmachten afwezig waren, vooral in de Kamer van Oostergo. Een dag later werd Eyckbergh naar het Mindergetal gezonden om te informeren naar de stand van zaken. Het Mindergetal bleek niet bijeen te zijn, maar in de Kamers waren de volmachten druk bezig met het vergeven van onder meer een kolonelsplaats en de ambten van procureur-generaal en secretaris van de Staten. Hij begreep dat ze 's avonds zouden vertrekken om pas in het begin van de daarop volgende week terug te komen. Van dit laatste kwam niets terecht, en op zaterdag 23 september werd vernomen dat de Landdag voor een week of twee reces zou nemen. Om dit te voorkomen werden de reeds vertrokken volmachten in allerijl teruggeroepen om de Landdag 's maandags toch weer te kunnen laten beginnen.

Er waren steeds maar twee, drie of hooguit vier heren van de Raad aanwezig. Voor de smeekbeden om versterking bleef men in Den Haag Oost-Indisch doof, zelfs al werd door de heren geschreven dat het 'spottelijck' was dat men het gehele college van de Raad van State naar Friesland stuurde, bestaande uit hooguit vier heren. Wanneer het 'hier alles in fumee loopt', konden zij dan ook niet verantwoordelijk worden gehouden. Vooral een vertegenwoordiger van Holland, 'op welcke provincie als de machtichste de meeste reflexie valt', werd node gemist.

daartegen door een viertal edelen in TR, HPB inv.nrs. 445 en 446; vgl. Van Apeldoorn, *Kerkelijke goederen* II, 422 noot 1.

⁸⁸ SSO II, 469a-472a.

⁸⁹ Op 9/19 sept. 1637 schreef Werckhoven aan Hendrik Casimir: 'Als wij over 10 off 12 daghen weder alhier zijn gecomen, omme de saken deser provincie alnoch te bevoorderen, hebben wij bevonden dat zedert de interruptie van de vorige besoigne alles hier op sijn beloop is gelaten, sijnde de heeren volmachten weijnich vergadert geweest, ende en hebben niets verricht, waerdeur de saken in meerder verloop geraecken. Wij hebben den lantdagh doch [doen] beschrijven, ende dyensvolgens gecompareert sijnde, hebben aen de vergaderinge onse propositie gedaen, die wij niet en hebben mogen laten U.E. bij copie hierbij gaende bekend te maken, met vertrouwen dat U.E. sulcx aengenaem sal sijn, hoewel wij weten dat deselve nu met andere occupatien belast is. Wat daerop sal volgen, sullen wij affwachten, omme te sien wat bij verder naelaticheijt naerder te doen sal sijn. Hier is jegenwoordich weijnich crijghsvolck, sijnde alle compagnien op drie nae bij de heeren Gedeputeerde Staten uijt dese stadt in de fortien op de frontieren deser provincie gesonden, soo U.E. buijten twijffel sal weten, zulcx dat wij al met voorsichticheijt moeten gaen, totdat men meerder autoriteijt, soo 't noot mocht sijn, sal kunnen hebben'. En in een P.S.: 'Aen Sijne Hoocheijt en schrijven wij niet, als nu moeilijcke saken genoch hebbende, latende aen U.E. off deselve believe bij gelegentheijt Sijne Hoocheijt hiervan eenige communicatie te doen'; TR, SHA inv.nr. 370.

Terwijl met ongeduld werd gewacht of het de heren volmachten beliefd in competent getal bijeen te komen, hoefden de Raden van State zich niet te vervelen. Meerdere verontruste schuldeisers werden aangehoord, zoals twee bewindhebbers van de WIC uit Amsterdam, en een zekere Claes Treurniet (sic), die in Leeuwarden al twintig weken wachtte op 10.000 gulden. Verder hield men zich onledig met het maken van een overzicht van alle Friese schulden en andere betalingsachterstanden, wat zelfs met behulp van de ambtenaren die het zouden moeten weten niet meeviel. Met Gedeputeerde Staten – voorzover aanwezig, want zij hadden niet veel meer zitvles dan de volmachten – werd gesproken over noodzakelijke betalingen aan de Generaliteit. De Gedeputeerden bleven echter verwijzen naar de Staten, die daaromtrent de nodige besluiten dienden te nemen. Dat leverde weer ‘vele verwisselde redenen’ (twistgesprekken) op. De ontvanger Wybe Gerckes Hoptilla werd door de Raad gelast alle inkomende penningen te bestemmen voor de Generaliteit, zo niet dan diende hij afstand te doen van zijn ambt. Hij moest tegen Gedeputeerde Staten maar zeggen dat de Raad het beslist zo wilde hebben en het anders zou opvatten ‘als offmen met heur spotte ende wilde wijsen op een dorp sonder huysen, dat niet te lijden soude staen’. Op 28 september was er ook een goed bericht, uit Breda, waar de belegerden wilden ‘parlamenteren’ en zich enkele dagen later overgaven. Vanuit het legerkamp had de Friese stadhouder de Raad meermalen alle succes toegewenst.